

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Ihmiskaupan uhrin kuulemisen haasteet esitutkinnassa

Ihmiskaupan ehkäisy ja torjunta OT00BF79

ON-työ

Laatija:

Melissa Vilja

7.4.2025

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

ON-työ / Tutkielma

Oppiaine: Oikeustiede

Tekijä: Melissa Vilja

Otsikko: Ihmiskaupan uhrin kuulemisen haasteet esitutkinnassa

Ohjaaja(t): Jani Hannonen ja Venla Roth

Sivumäärä: IX + 27 sivua

Päivämäärä: 7.4.2025

Tässä ON-työssä tarkastellaan ihmiskaupparikoksen asianomistajan kuulemisprosessissa ilmeneviä haasteita esitutkinnan aikana. Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esille, millaisia erityistekijöitä ihmiskaupan uhrin kuulemisessa on otettava huomioon, sekä millaisia moninaisia haasteita kuulemisprosessiin voi liittyä. Tutkimuksen monitieteisyyden vuoksi se ei edusta puhtaasti lainoppia, vaan tutkimuksessa yhdistellään oikeuspsykologiaa ja prosessioikeutta. Tutkimuskysymyksiin vastatessa on hyödynnetty laajasti oikeuspsykologista kirjallisuutta ja tutkimuksia, ja relevantin oikeuspsykologisen tiedon jäsentämisessä on käytetty kirjallisuuskatsausta.

Ihmiskauppaan sisältyy usein psykologinen kontrolli, jonka kautta hyväksikäyttäjä kontrolloi uhrin monella elämän eri osa-alueella. Kontrollin myötä uhrille voi aiheutua psyykkisiä seurauksia, ja uhri saattaa kokea myötätuntoa ja empatiaa hyväksikäyttäjäänsä kohtaan, jolloin hän ei välttämättä tunnista olevansa rikoksen uhri. Lisäksi uhri saattaa tuntea epäluottamusta viranomaisia kohtaan. Nämä voivat aiheuttaa haasteita kuulemisprosessissa.

Lisäksi kuulemisprosessia vaikeuttavat ihmisen muistia haavoittavat tekijät, jotka voivat vaikuttaa asianomistajan kerrontaan ja toisaalta tämän uskottavuuteen. Tulkin käyttö voi tuoda haasteita kuulemisprosessiin käänkövirheiden, kulttuurisidonnaisuuden ja saatavuuden kannalta. Niin ikään poliisin mahdolliset ennakoasenteet ja päätöksentekoon liittyvät vinoumat voivat aiheuttaa haasteita kuulemisessa ja ihmiskaupparikosten tunnistamisessa.

Tutkimuksessa havaitut haasteet ovat riski uhrin oikeusturvan toteutumiselle ja voivat entisestään vaikeuttaa jo tälläkin hetkellä piilorikokseksi jäävän ihmiskaupan tunnistamista. Haasteiden ratkaisemiseksi keskeistä olisi lisätä resursseja ihmiskaupparikosten tutkintaan, jotta kuulemisprosessi voitaisiin saattaa loppuun huolellisesti esille nostetut haasteet huomioiden, sekä koulutukseen ymmärryksen laajentamiseksi muistin toiminnasta ja psykologisesta kontrollista. Tulkkauksilanteissa tulisi erityisesti huomioida eri kulttuurien erityispiirteet ja mahdolliset käänkövirheet tai monitulkinnaisuudet.

Avainsanat: ihmiskauppa, esitutkinta, kuulustelu, rikosprosessi, oikeuspsykologia, prosessioikeus, rikosoikeus, psykologinen kontrolli, asianomistaja

Sisällys

Ihmiskaupan uhrin kuulemisen haasteet esitutkinnassa	I
Lähteet	IV
Lyhenteet	IX
1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen tausta	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja metodit	1
1.3 Seminaarityö	2
2 Ihmiskaupparikosten tutkinta.....	3
2.1 Ihmiskaupan määritelmä ja rikosoikeudellinen sääntely	3
2.2 Ihmiskaupan uhrien erityispiirteet	3
2.3 Esitutinnan ja kuulemisen sääntely	5
3 Kuulemisen haasteet.....	8
3.1 Muistin haavoittuvuus ja traumataustan huomiointi.....	8
3.1.1 Videoidun esitutkintakuulustelun hyödyntäminen muistin näkökulmasta	13
3.2 Tulkin käyttö.....	14
3.3 Uhrin vastahakoisuus	18
3.4 Ennakoasenteet ja vahvistusvinouma	21
4 Johtopäätökset	26

Lähteet

Kirjallisuus

- Autio, Tiina-Liisa – Karjala, Anna, Ihmiskauppa ja ihmisoikeudet, s. 175–215 teoksessa Ervo, Laura – Lahti, Raimo – Siro, Jukka, Perus- ja ihmisoikeudet rikosprosessissa. Helsingin hovioikeuden julkaisuja 2012.
- Christie, Nils, The Ideal Victim, s. 11–23 teoksessa Duggan, Marian (toim.), Revisiting the 'Ideal Victim': Developments in Critical Victimology. Policy Press 2018.
- Davis, Thomas, Forensic Psychology: Fact and Fiction. Red Globe Press 2021.
- Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko, Esitutkinta ja pakkokeinot. Alma Talent 2020.
- Hallberg, Pekka, Oikeusturva (PL 21 §) teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki, Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka, Perusoikeudet. Alma Talent Oy, 2017.
- Halmeenlaakso, Noora, Anonyymi puhuttaminen, s. 93–98 teoksessa Sahramäki, Iina (toim.) – Willman-Koistinen, Minna (toim.) – Kankaanranta, Terhi (toim.), Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja 32. Grano Oy, 2024.
- Hannonen, Jani – Kainulainen, Heini, Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2022:8.
- Heber, Anita, Brottslingen som brottsoffer, s. 179–200 teoksessa Heber, Anita – Tiby, Eva – Wikman, Sofia (red.), Viktimologisk forskning. Brottsoffer i teori och metod. Lund: Studentlitteratur 2012.
- Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsinki 2011.
- Honkatukia, Päivi, Uhrin rikosprosessissa: haavoittuvuus, palvelut ja kohtelu. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 252. Helsinki 2011.
- Hopper, Elizabeth – Hidalgo, José, Invisible chains: psychological coercion of human trafficking victims. Intercultural human rights law review, 1, 185. 2006.
- Häkkänen-Nyholm, Helinä, Oikeusprosessiin liittyvä stressi ja reaktiiviset häiriöt. Duodecim, vuosikerta 133, nro 24. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 2017.

- Jokela, Antti, Rikosprosessioikeus. Alma Talent Oy 2018.
- Jokinen, Anniina – Ollus, Natalia – Viuhko, Minna, Ehdolla millä hyvänsä: työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö Suomessa. HEUNI 2011.
- Kaunisto, Jasmin, Kuulustelupsykologia, s. 15–74 teoksessa Kaunisto, Jasmin (toim.) – Hyyti, Jari – Koskelainen, Mari – Nieminen, Anna, Poliisityön psykologia. Poliisiammattikorkeakoulu 2021.
- Koivukari, Kristiina – Korkka-Knuts, Heli – Mahmood, Venus – Melander, Sakari, Ihmiskauppa ja sen lähirikokset. Säännösten soveltamiskäytäntö. Valtioneuvoston kanslia 2022.
- Konrad, Helga, The fight against trafficking in human beings from the European perspective, s. 161–180 teoksessa Cameron, Sally – Newman, Edward, Trafficking in humans: social, cultural and political dimensions. United Nations University Press 2008.
- Korkman, Julia, Muistin varassa: Oikeusprosessi ja totuus. Kustantamo S&S 2022.
- Korkman, Julia, Ihmiskauppa: Pakottava kontrolli ja rikostutkintaan liittyvä kuulustelu. Policy brief 2/2023. HEUNI 2023.
- Korkman, Julia, Lapsen kuulemisen käsikirja epäiltyjen ihmiskauppatapausten tutkinnassa. HEUNI 2024. (2024a)
- Korkman, Julia, Uhrisensitiivinen työtapa ja psykologisen kontrollin huomioiminen, s. 238–242 teoksessa Sahramäki, Iina (toim.) – Willman-Koistinen, Minna (toim.) – Kankaanranta, Terhi (toim.), Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja 32. Grano Oy, 2024. (2024b)
- Korteniemi, Anna-Riina – Rannat, Ruta, Tulkkaus- ja käännöspalvelut, s. 137–143 teoksessa Sahramäki, Iina (toim.) – Willman-Koistinen, Minna (toim.) – Kankaanranta, Terhi (toim.), Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja 32. Grano Oy, 2024.
- Koskelainen, Mari, Kohdennetun väkivallan ennalta estävä työ poliisissa, s. 255–322 teoksessa Kaunisto, Jasmin (toim.) – Hyyti, Jari – Koskelainen, Mari – Nieminen, Anna, Poliisityön psykologia. Poliisiammattikorkeakoulu 2021.
- Lidén, Moa, Confirmation Bias in Criminal Cases. Väitöskirja, Uppsala University, Department of Law, 2018.
- Lidén, Moa, Confirmation Bias in Criminal Cases. Oxford University Press, 2023.

- Marjosola, Henna, Todistajankertomuksen luotettavuus – Henkilötodistelun selvittäminen, vastaanottaminen ja arviointi oikeuspsykologisen tutkimuksen valossa. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta, 2021.
- Marttila, Pia, Asianomistajan kuulustelutilanteen valmistelut, s. 123–126 teoksessa Sahramäki, Iina (toim.) – Willman-Koistinen, Minna (toim.) – Kankaanranta, Terhi (toim.), Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja 32. Grano Oy, 2024.
- Nuortama, Juha, Tutkintasuunnitelma, s. 116–117 teoksessa Sahramäki, Iina (toim.) – Willman-Koistinen, Minna (toim.) – Kankaanranta, Terhi (toim.), Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja 32. Grano Oy, 2024.
- Ollus, Natalia – Korkman, Julia – Pekkarinen – Anna-Greta – Jokinen, Anniina, Ihmiskaupparikosten esitutkinta uhrinäkökulmasta. Järjestöjen näkemyksiä ihmiskaupan uhrien auttamiseen ja sen haasteisiin esitutkinnassa. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 146. HEUNI Report Series No. 105. Grano Oy 2024.
- Pakkanen, Tom, Rikoksesta epäillyn kuulustelutilanteen valmistelut, s. 127–130 teoksessa Sahramäki, Iina (toim.) – Willman-Koistinen, Minna (toim.) – Kankaanranta, Terhi (toim.), Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja 32. Grano Oy, 2024.
- Pihlaja, Saara – Piipponen, Juulia, Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olleiden seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:23.
- Rantaeskola, Satu, Asianomistajan suojelutarpeen arviointi ja muut uhridirektiivin mukaiset suojelutoimet, s. 259–291 teoksessa Sahramäki, Iina (toim.) – Willman-Koistinen, Minna (toim.) – Kankaanranta, Terhi (toim.), Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja 32. Grano Oy, 2024.
- Roth, Venla – Luhtasaari, Mia, Suomi torjuu ihmiskauppaa – Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:15.
- Sahramäki, Iina – Willman-Koistinen, Minna – Kankaanranta, Terhi, Ihmiskaupparikollisuuden esitutkinta poliisissa. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 145. Grano Oy 2024. (2024a)

- Sahramäki, Iina (toim.) – Willman-Koistinen, Minna (toim.) – Kankaanranta, Terhi (toim.), Ihmiskaupparikosten esitutinnan käsikirja. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja 32. Grano Oy, 2024. (2024b)
- Siltala, Raimo, Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2003.
- Vilkkä, Hanna, Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina. Art House 2023.
- Viuhko, Minna, Aktiivisia toimijoita vai passiivisia ideaaliuhreja? Ihmiskaupan uhrien rajoitettu toimijuus. Oikeus 42(4)/2013, s. 385–404.
- Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki, Prosessioikeus. Alma Talent Oy 2021.

Virallislähteet

- HE 34/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 46/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 217/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi.
- K 19/2014 vp. Kansallisen ihmiskaupparaportoijan kertomus 2014. Arvio ihmiskaupan vastaisen toiminnan tilasta ja seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutuneiden ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutumisesta rikosprosessissa. Vähemmistövaltuutettu 2014.
- OKV/1233/70/2021-OKV-102. Poliisin ja syyttäjien menettely sekä ihmiskaupan tutkinta. Oikeuskanslerinvirasto 2021.
- PeVL 39/2014 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

Oikeustapaukset

KKO 2019:54

KKO 2013:97

Medialähteet

EU:n toimet ihmiskauppaa vastaan. Euroopan parlamentin verkkosivut, 18.10.2023.

<https://www.europarl.europa.eu/topics/fi/article/20230921STO05705/eu-n-toimet-ihmiskauppaa-vastaan> (luettu 29.3.2025).

Ihmiskaupan vuosikatsaus 2024. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä.

<https://ihmiskauppa.fi/wp-content/uploads/2025/03/Vuosikatsaus2024.pdf>
(luettu 29.3.2025).

Heldmark, Thomas, Ny studie: Tolkbehov minskar chansen till rättvis rättegång.

Sveriges Radio 20.5.2016. <https://www.sverigesradio.se/artikel/6436396>
(luettu 15.2.2025).

Mitä on ihmiskauppa? Ihmiskauppa.fi. <https://ihmiskauppa.fi/ihmiskauppa/> (luettu 10.3.2025).

Lyhenteet

ETL	esitutkintalaki (805/2011)
HE	hallituksen esitys
HEUNI	Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti
OK	oikeudenkäymiskaari (4/1734)
RL	rikoslaki (39/1889)

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta

Ihmiskauppa on vakava maailmanlaajuinen rikollisuuden ilmiö, joka loukkaa useita perus- ja ihmisoikeuksia. Vuonna 2022 ihmiskaupan uhreiksi tilastoitiin 10 093 ihmistä Euroopan alueella, mutta todellinen uhriluku on todennäköisesti suurempi, sillä moni tapaus on jäänyt tulematta ilmi.¹ Suomi on ihmiskaupan uhrien kohde- ja kauttakulkumaa.² Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tekemästä ihmiskaupan vuosikatsauksesta 2024 ilmenee, että vuonna 2024 auttamisjärjestelmän asiakkaaksi tuli 207 ihmiskaupan uhria.³

Rikoksen selvittämiseksi keskeistä on ihmiskaupparikoksen asianomistajan, eli uhrin, kuuleminen. Ihmiskaupparikoksen tutkinta on kuitenkin monilta osin haastavaa. Rikoskokonaisuus voi olla hyvinkin laaja ja monimutkainen, ja sillä voi olla huomattavia vaikutuksia itse uhriin.⁴ Ihmiskaupan uhrin ovat usein jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa, ja itse ihmiskauppa haavoittaa uhria entisestään.⁵ Lisäksi ihmiskauppa on usein piilorikollisuutta, koska sillä on monia eri ilmenemismuotoja, ja se sisältää usein pitkäkestoista, vaikeasti havaittavaa alistamista ja vallankäyttöä.⁶ Tyypillistä ihmiskaupan uhria ei myöskään ole tunnistettavissa.⁷

1.2 Tutkimuskysymykset ja metodit

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan ihmiskaupparikoksen esitutkintaa kuulemisprosessin haasteiden näkökulmasta. Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esille, millaisia erityistekijöitä ihmiskaupparikoksen asianomistajan kuulemisessa on otettava huomioon esitutkinnassa, sekä millaisia moninaisia haasteita ihmiskaupan uhrin kuulemisprosessissa voi ilmetä esitutkinnan aikana. Tutkimusta lähestytään seuraavien tutkimuskysymysten kautta:

1. Mitä erityistekijöitä ihmiskaupan uhrin kuulemiseen liittyy esitutkinnassa?

¹ EU:n toimet ihmiskauppaa vastaan. Euroopan parlamentin verkkosivut.

² Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 36.

³ Ihmiskaupan vuosikatsaus 2024. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä.

⁴ Ollus ym. 2024, s. 11.

⁵ Ollus ym. 2024, s. 11.

⁶ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 36.

⁷ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 36.

2. Millaisia haasteita kuulemisprosessissa voi ilmetä esitutkinnassa?

Tutkimuksessa tarkastellaan esitutkintaa, mutta joitakin esiin nousevia haasteita käsitellään myös oikeudenkäynnin näkökulmasta, jotta haasteista ja niiden vaikutuksista saadaan mahdollisimman kattava kokonaiskuva. Tutkimuksen ulkopuolelle rajautuvat muiden asianosaisten, kuten epäillyn ja todistajan, kuulustelut. Tutkimuksessa keskitytään nimenomaan läsnä tapahtuvaan kuulusteluun, jolloin etäyhteydellä toteutettava kuulustelu rajautuu niin ikään tutkimuksen ulkopuolelle.

Tutkimuskysymyksiin pyritään vastaamaan oikeuskirjallisuuden, oikeuspsykologisen kirjallisuuden ja tutkimusten sekä ihmiskaupaan liittyvien tutkimusten avulla. Lisäksi tutkimuksessa hyödynnetään erinäisiä virallislähteitä. Koska tutkimus keskittyy kuulemisprosessiin, jossa keskiössä ovat asianomistajan suullinen kertomus ja sen arviointi sekä niihin vaikuttajat tekijät, tutkimuskysymysten tarkastelu ja niihin vastaaminen edellyttävät oikeuspsykologisen tiedon hyödyntämistä. Oikeuspsykologisen tiedon avulla oikeutta voidaan tarkastella ulkopuolelta arvioiden oikeudellisen sääntelyn ja käytäntöjen vaikutuksia sekä niissä ilmeneviä haasteita. Tutkimussuuntaus on siten prosessioikeudellinen, mutta tutkimuksen ollessa monitieteinen se ei edusta perinteistä lainoppia⁸, vaan tutkimuksessa yhdistellään oikeuspsykologiaa ja prosessioikeutta.⁹ Tutkimuksen kannalta olennaisen oikeuspsykologisen tiedon jäsentämiseen on käytetty kirjallisuuskatsausta¹⁰.

1.3 Seminaarityö

Tämä tutkimus pohjautuu osin Ihmiskaupan ehkäisy ja torjunta -erikoistumisjaksolla tehtyyn seminaarityöhön ”Ihmiskaupan tunnistamisen haasteet suomalaisessa rikosprosessissa”, joka on tehty yhdessä Heini Leinosen, Sara Ylimäen sekä Elina Österin kanssa. Tässä tutkimuksessa on hyödynnetty seminaarityön lukua 5 ”Tunnistamisen haasteet ihmiskaupan uhrin kuulemisessa”, jonka kirjoitin itse, sekä lukua 6 ”Johtopäätökset”, joka on kirjoitettu yhdessä seminaarityöryhmäläisten kanssa. Tämä tutkimus laajentaa seminaarityön omaa osuuttani ihmiskaupan uhrin kuulemisprosessin haasteista.

⁸ Lainoppi tulkitsee ja systematisoi voimassa olevaa oikeutta. Hirvonen 2011, s. 21–25.

⁹ Lainopin harjoittaja tarkastelee oikeutta sisältäpäin. Tässä tutkimuksessa oikeutta tarkastellaan kuitenkin oikeuspsykologisen tiedon avulla myös ulkoisesta näkökulmasta. Ks. Hirvonen 2011, s. 26. Vrt. Siltala 2003, s. 139–140. Lainopin suhteesta ihmistieteisiin ks. Siltala 2003, s. 164–166.

¹⁰ Kirjallisuuskatsaus on metodi, jolla tiivistetään alkuperäistutkimuksissa olemassa oleva tieto sekä muu olennainen aihepiirissä oleva tieto ja vastataan tutkimuskysymykseen niiden avulla. Tavoitteena on saada kriittisesti tarkasteltu kokonaiskuva aiheesta. Vilkkä 2023, luku 1 Kirjallisuuskatsaus metodina.

2 Ihmiskaupparikosten tutkinta

2.1 Ihmiskaupan määritelmä ja rikosoikeudellinen sääntely

Ihmiskauppa on rajat ylittävä rikos, joka ilmenee useissa eri muodoissa. Ihmiskaupassa tekijä saattaa uhrinsa hyväksikäytön kohteeksi sekä alisteiseen asemaan tarkoituksenaan saada taloudellista tai muuta hyötyä.¹¹

Ihmiskauppaan syyllistyy RL 25:3:n mukaan se, joka käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla, erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä, maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai ottamalla vastaan sellaisen korvauksen ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuna tai siihen rinnastettavana seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön, pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi. Rikosnimike koostuu siis keinoista, tekotavoista ja tarkoituksesta, joista jokaisen on täytyttävä ja joilla jokaisella tulee olla jokin keskinäinen yhteys ollakseen kyse ihmiskaupasta.¹²

2.2 Ihmiskaupan uhrien erityispiirteet

Ihmiskauppaan sisältyy olennaisesti psykologinen kontrolli. Psykologiseen kontrolliin liittyy hienovaraisia psykologisia keinoja, joilla ihmiskaupan uhria hallitaan ja manipuloidaan. Kontrollilla pyritään siihen, että uhri tehdään riippuvaiseksi ja/tai saadaan alistumaan.¹³ Psykologinen kontrolli sisältää muun muassa muista henkilöistä eristämistä, jokapäiväisen elämän, kuten nukkumisen, syömisen ja vapaan liikkumisen, rajoittamista, sekä psykologista ja joskus myös fyysistä väkivaltaa.¹⁴ Tutkimusten mukaan erityisesti naisuhrit voivat kokea psykologisen väkivallan lisäksi myös fyysistä sekä seksuaalista väkivaltaa.¹⁵

Lisäksi psykologiseen kontrolliin voi liittyä uhkaamista, kuten uhria ja tämän perhettä kohtaan tai uhkaus ilmiantaa uhri poliisille, sekä taloudellista kontrollia, kuten rahojen

¹¹ Mitä on ihmiskauppa? Ihmiskauppa.fi.

¹² HE 34/2004, s. 93.

¹³ Korkman 2023, s. 1.

¹⁴ Korkman 2023, s. 1; Hopper – Hidalgo 2006, s. 191–192.

¹⁵ Hopper – Hidalgo 2006, s. 192.

takavarikointia.¹⁶ Tietynlainen vallan ja kontrollin kierre on tyypillinen osa psykologista kontrollia. Arvaamattomalla ja epäjohdonmukaisella käyttäytymisellä, kuten yhtäkkisellä väkivallalla tai mielivaltaisten sääntöjen keksimisellä, hyväksikäyttäjä alistaa uhrin entistä tehokkaammin valtansa alle, ja saa uhrin riippuvaiseksi tästä. Uhri mukautuu ja alkaa miellyttämään tekijää välttääkseen odottamattomat ja yllätykselliset väkivallanteot.¹⁷ Tekijä saattaa myös hyödyntää myönteistä ja kielteistä vuorovaikutusta vaihtelevasti sitoen uhrin tiukemmin kontrolliinsa.¹⁸ Koska ihminen kaipaa luontaisesti vuorovaikutusta muiden kanssa, uhri saattaa hakea mitä tahansa myönteistä vuorovaikutusta hyväksikäyttäjältään, mikäli tämä on hänen ainoa ihmiskontaktinsa. Tällöin uhri saattaa tuntea myötätuntoa ja solidaarisuutta tekijäänsä kohtaan, ja side uhrin ja tekijän välillä vahvistuu.¹⁹

Fyysiseen kontrolliin verrattuna psykologinen kontrolli on yleisempää ja useimmissa tilanteissa myös vakavampaa.²⁰ Psykologisen kontrollin luoman pelon ilmapiirin on todettu aiheuttavan samankaltaisia pakottavia vaikutuksia uhreihin kuin suoran fyysisen väkivallan uhan.²¹ Tutkimusten mukaan ihmiskaupan uhreiksi joutuneet henkilöt ovat kertoneet valtavista psyykkisistä ongelmista tunne-elämässä ja käyttäytymisessä, kuten masennuksesta tai surusta, syyllisyydestä ja itsesyytöksistä, vihasta ja raivosta sekä unioingelmista.²²

Koska ihmiskaupan yhtenä keinona on riippuvaisen aseman²³ ja turvattoman tilan²⁴ hyväksikäyttö, tyypillistä on, että uhri on jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa esimerkiksi työ- tai velkasuhteen, päihderiippuvuuden, vaikean taloudellisen tilanteen, asunnottomuuden, pakolaisuuden, kielitaidottomuuden tai aikaisempien traumaattisten kokemusten vuoksi. Uhrilla voi olla siis jo ennen ihmiskauppaa stressiä, traumoja sekä muita psykologisia vaikeuksia, jotka voivat ihmiskaupan myötä kasvaa entisestään.

¹⁶ Hopper – Hidalgo 2006, s. 192.

¹⁷ Hopper – Hidalgo 2006, s. 198.

¹⁸ Ollus ym. 2024, s. 13.

¹⁹ Korkman 2023, s. 1.

²⁰ Hopper – Hidalgo 2006, s. 187–188. Ks. myös Ollus ym. 2024, s. 13.

²¹ Hopper – Hidalgo 2006, s. 187.

²² Hopper – Hidalgo 2006, s. 192.

²³ HE 34/2004 vp, s. 93. Riippuvaisella asemalla tarkoitetaan esimerkiksi perhe-, sukulaisuus-, työ-, vuokra- tai velkasuhteesta aiheutuvaa riippuvuussuhdetta. Henkilö voi joutua riippuvaiseen asemaan myös, jos tekijä uhkaa paljastaa viranomaiselle hänen tekemänsä rikoksen tai sen, että hän oleskelee maassa luvottomasti. Lisäksi riippuvuussuhde syntyy silloin, jos uhri joutuu luovuttamaan tekijälle passinsa tai muun tärkeän asiakirjan.

²⁴ HE 34/2004 vp, s. 93–94. Turvaton tila voi johtua esimerkiksi vaikeasta taloudellisesta tilanteesta, asunnottomuudesta, vakavasta sairaudesta, päihteiden käytöstä, nuoresta iästä, pakolaisuudesta, aikaisemmasta prostituutiosta tai aikaisemmista seksuaalisen tai muun väkivallan kokemuksista.

2.3 Esitutinnan ja kuulemisen sääntely

Rikosprosessi koostuu esitutkinnasta, syyteharkinnasta, oikeudenkäynnistä tuomioistuimessa sekä rangaistuksen täytäntöönpanosta.²⁵ Rikosprosessin keskeisinä tehtävinä ovat rikosvastuun toteuttaminen ja yksilön oikeusturvasta huolehtiminen.²⁶ Esitutkinnassa tavoitteena on selvittää totuus objektiivisesti, laadukkaasti, joutuisasti sekä oikeusvarmasti.²⁷ Edellä mainittujen tehtävien toteutumiseksi asianosaisten kuuleminen on yksi keskeisimmistä osista rikosprosessia – etenkin esitutkintaa. Asianomistajan kertomus on keskeisessä osassa ihmiskaupparikosten tutkinnoissa²⁸, minkä vuoksi tutkinnan onnistumisen ja rikoksen selvittämisen kannalta kuuleminen on olennaista. Kuulemiseen sisältyy kontradiktorinen periaate eli asianosaisten kuulemisen periaate, jonka mukaan asianosaisille on ennen ratkaisun antamista varattava tilaisuus esittää omat vaatimuksensa ja väitteensä, antaa selityksensä kaikista sellaisista seikoista, joilla voi olla vaikutusta asian ratkaisuun sekä vastata vastapuolen esittämiin väitteisiin.²⁹

Esitutkinnassa selvitetään ETL 1:2:n 1. kohdan mukaan asian laadun edellyttämällä tavalla epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat. ETL 2:5:n mukaan asianomistaja on asianosainen esitutkinnassa. Esitutkintaan kuuluu oleellisena osana kuulustelut, joissa kuulusteltavalta henkilöltä suullisesti saadut tiedot kirjataan kuulustelupöytäkirjaan tai tallennetaan videotallenteelle.³⁰ Kuulusteluissa asianomistajalla on ETL 7:6:n mukainen velvollisuus pysyä totuudessa.³¹ Kuultavalla on myös ETL 6:1:n mukaan velvollisuus saapua esitutkintaan, jos on syytä olettaa, että häneltä saadaan selvitystä rikoksesta tai jos hänen läsnäolonsa on muuten tarpeen rikoksen selvittämiseksi.

Esitutkinta tulee suorittaa ilman aiheetonta viivytystä, mutta esitutkinnan kestolle ei ole säädetty mitään erityistä määräaikaa, vaan esitutkinnan asianmukainen kesto on tapauskohtaista. Tällöin tulee huomioida kunkin tapauksen erityispiirteet, laatu ja laajuus sekä

²⁵ Jokela 2018, s. 8; Fredman ym. 2020, s. 15. Ks. myös Vuorenpää ym. 2021, s. 65.

²⁶ Jokela 2018, s. 9. Ks. myös Fredman ym. 2020, s. 18–20.

²⁷ Nuortama 2024, s. 116. Ks. lisää esitutkintaa ohjaavista periaatteista ETL 4 luku.

²⁸ Sähramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 113.

²⁹ Hallberg ym. 2017; Vuorenpää ym. 2021, s. 123.

³⁰ Fredman ym. 2020, s. 353.

³¹ Ks. tarkemmin Fredman ym. 2020, s. 365–366; Jokela 2018, s. 188.

se, ettei käytetty aika johda tutkittavan rikoksen vanhentumiseen.³² Näin ollen kuulusteluidenkaan toimittamiselle ei ole säädetty mitään määräaikaa. *Fredman ym.* mukaan kuulustelut tulisi suorittaa tutkinnan kokonaisuuden kannalta mahdollisimman oikeaan aikaan.³³ Myös ihmiskaupparikosten esitutkintaa koskevassa käsikirjassa korostetaan, että ihmiskaupparikosten laajuuden ja vaativuuden vuoksi kuulustelut tulee suunnitella sekä toteuttaa huolellisesti.³⁴ Kuulustelujen järjestämisessä on huomioitava myös mahdolliset ETL 7:21:n mukaiset vaatimukset erityisen suojelun tarpeessa olevan asianomistajan kuulusteluun.³⁵

Kuulusteluissa vieraskielisellä kuultavalla on oikeus käyttää tulkkia. ETL 4:12:n mukaan muulla kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisellä on oikeus esitutkinnassa käyttää kieltä, jota hän ymmärtää ja osaa puhua riittävästi. Esitutkintaviranomaisen on selvitettävä, tarvitseeko asianosainen tulkkausta ja huolehdittava, että asianosainen saa tarvitsemansa tulkkauksen. Tulkkina saa lainkohdan mukaan toimia rehellinen ja muuten tehtävään sopiva henkilö, jolla on tehtävän edellyttämät taidot. *Fredman ym.* mukaan arvioidessa tulkin sopivuutta on huomioitava myös tulkin ja asianosaisen välinen mahdollinen suhde, joka voisi vaikuttaa tulkin puolueettomuuteen. Pääsääntöisesti tulkin tulisi olla ammattitulkki, mutta tehtävään voidaan määrätä myös muu tehtävään sopiva henkilö, jos pätevää ammattitulkkia ei ole saatavilla esimerkiksi kielen harvinaisuuden tai asian kiireellisyyden vuoksi.³⁶ Koska ihmiskaupan uhri voi olla kielitaidoton, tulkkaukselle on tällöin tarvetta esitutkinnassa.

Tyypillistä on, että ihmiskauppatapausten asianomistajat haluavat päästä palaamaan takaisin kotimaahansa mahdollisimman pian sen jälkeen, kun tapaus on tullut ilmi viranomaisille. Aikaisemmin asianomistajien läsnäolo Suomessa oli rikosprosessin näkökulmasta välttämätöntä³⁷, mutta sittemmin läsnäolovaatimuksesta on joustettu. Vuonna 2023 eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen, jossa OK:ta muutettiin niin, että tallennettujen esitutkintakertomusten käyttö todisteena tuomioistuimessa laajennettiin koskemaan myös ihmiskaupan uhreja. Käytännössä tämä mahdollistaa sen, että esitutkintakuulustelu voidaan

³² HE 222/2010, s. 188.

³³ *Fredman ym.* 2020, s. 416.

³⁴ Sähramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024b, s. 135.

³⁵ Ks. tarkemmin Rantaeskola 2024, s. 267–268 ja Halmeenlaakso 2024, s. 98.

³⁶ *Fredman ym.* 2020, s. 107.

³⁷ Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin kertomus 2014, s. 106.

videoita, ja tätä tallennetta voidaan myöhemmin hyödyntää tuomioistuimessa, jolloin asianomistajan ei ole välttämätöntä olla läsnä oikeudenkäynnissä.

OK 17:24:n mukaan tallenteen käyttö kuitenkin edellyttää, että syytetyllä on asianmukainen mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä, ja että kuuleminen vaarantaisi ihmiskaupan 18 vuotta täyttäneen asianomistajan terveyden tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa. Edellytys terveyden vaarantumisesta tai muun merkittävän haitan aiheutumisesta perustuu ihmisoikeustuomioistuimen käytäntöön, jonka mukaan kuulemiselle oikeudenkäynnissä tulee olla este, jotta esitutkinnassa annettua lausumaa voidaan hyödyntää todisteena.³⁸ Ihmisoikeustuomioistuin on oikeuskäytännössään tulkinnut tällaisiksi esteiksi muun muassa asianomistajan suojelemiseen liittyvät näkökohdat, todistajan pelon, vaikeuden tavoittaa todistaja sekä asianomistajan posttraumaattisen oireyhtymän ja psyykkiset oireet, jotka estävät häntä osallistumasta käsittelyyn.³⁹

Videotallennettujen esitutkintakertomusten hyödyntämistä koskevassa HE:ssä todetaan, että ihmiskauppatapauksiin liittyy usein pitkäkestoista psykologista vallankäyttöä, minkä vuoksi uhri on erityisen haavoittuvassa asemassa.⁴⁰ Tällöin ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön mukainen este muodostuu ja sitä myötä myös tarve videotallenteen hyödyntämiselle. Mikäli kyse on 15–17-vuotiaasta asianomistajasta, OK 17:24:n mukaan riittää, että asianomistaja ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi.

³⁸ PeVL 39/2014 vp, s. 3–4; HE 217/2022 vp, s. 152–153.

³⁹ HE 46/2014 vp, s. 84–85; HE 217/2022 vp, s. 152–153.

⁴⁰ HE 217/2022 vp, s. 153.

3 Kuulemisen haasteet

3.1 Muistin haavoittuvuus ja traumataustan huomiointi

Ihmiskaupparikosten tutkinta nojaa useimmissa tapauksissa uhrin kertomukseen ja muistiin.⁴¹ Tämä kuitenkin aiheuttaa haasteita kuulemisprosessissa, sillä muisti on haavoittuva ja altis muutoksille, eivätkä todelta tuntuvat muistikuvat aina ole totuudenmukaisia.

Muisti on epäluotettava. Jo 1800-luvulla saksalainen psykologi *Hermann Ebbinghaus* osoitti tutkimuksessaan, että ihmisen muistikuvat tapahtumasta alkavat heikentyä nopeasti heti tapahtuman jälkeen. Jo ensimmäisen tunnin aikana tapahtuman yksityiskohdista unohdetaan arviolta puolet.⁴² Mitä pidempään aikaa siis kuluu, sitä vähemmän tapahtumasta muistetaan. Muistin ja unohtamisen kannalta olisi ehdottoman tärkeää, että rikosprosessi saataisiin mahdollisimman nopeasti tapahtuman jälkeen käyntiin, ja että asianomistajaa kuultaisiin mahdollisimman pian luotettavan todistajankertomuksen saamiseksi. Ihmiskauppatapauksissa esitutkinnan aloittaminen, esitutkinnan eteneminen sekä oikeusprosessi ylipäänsä ovat kuitenkin hyvin pitkäkestoisia. Esimerkiksi apulaisoikeuskanslerin ratkaisussa loppuvuonna 2021 ratkaisussa käsitellyistä 50 esitutkinnoista useimmat olivat viivästyneet.⁴³ Esitutkinnan viivästyemisellä on myös vaikutusta asianomistajan kuulemiseen, sillä mitä pidempään esitutkinnassa kestää, sitä pidempään kestää myös oikeudenkäynnin alku ja asianomistajan kuuleminen oikeudenkäynnissä.

Ajankulun lisäksi muistiin vaikuttaa keskeisesti myös stressi. Lyhytaikainen stressi voi auttaa muistamaan tapahtumia paremmin, mutta sen sijaan pitkittynyt stressi voi vaikeuttaa merkittävästi muistiin palauttamista sekä kokemusten kuvaamista johdonmukaisesti ja tavalla, jonka muut ymmärtävät.⁴⁴ Rikosprosessissa asianosaiset voivat kokea huomattavaa stressiä ja psyykkistä oireilua. Tutkimusten mukaan asianomistajien kokemukset oikeusprosessista ovat monesti olleet kielteisiä ja lisänneet koettua stressiä huomattavasti.⁴⁵ Erityisesti ihmiskaupparikosten asianomistajilla voi esiintyä pitkittynyttä ja traumaperäistä stressiä, sillä uhrin ovat voineet joutua henkisen ja fyysisen väkivallan kohteiksi, kontrolloiduiksi elämän

⁴¹ Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 171. Ks. myös Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 113.

⁴² Marjosola 2021, s. 81; Korkman 2022, s. 24.

⁴³ Oikeuskanslerin ratkaisu 2021, s. 59. Pisimillään esitutkinta oli kestänyt yli neljä vuotta, ja melkein jokaisessa poliisilaitoksessa oli aiheettomia esitutkintojen viivytyksiä.

⁴⁴ Korkman 2022, s. 27–28. Ks. myös Marjosola 2021, s. 76–78 ja 80–81.

⁴⁵ Häkkänen-Nyholm 2017.

eri osa-alueilla, eristäytyneiksi, uhkailluiksi sekä painostetuiksi.⁴⁶ Kun ihmiskauppatapauksissa uhri saattaa olla jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa, ja tätä on käytetty hyväksi, kokemuksen traumaattisuus ja koettu stressi voivat lisääntyä entisestään. Tämä voi puolestaan heijastua muistiin kielteisesti.

Huomioitavaa on myös se, että muisti on muovautuva, mikä ajankulumisen ja stressin ohella tekee muistista haavoittuvaisen. Muisti on luonteeltaan rekonstrukttiivinen, mikä tarkoittaa sitä, että tehdyt havainnot sulautuvat muistissa jo ihmisellä valmiiksi oleviin tietoihin, tunteisiin ja ajatuksiin. Muistikuvat muuttuvat tapahtumaa edeltävän tiedon sekä tapahtuman jälkeisen tiedon vuoksi. Jos muistikuvassa on jokin aukko, se täytetään hyödyntämällä samanlaista mennyttä kokemusta, jolloin kaksi erillistä muistikuvaa voivat sekoittua keskenään.⁴⁷ Tämä voi johtaa muistivirheisiin.

Muistivirheitä voi tapahtua myös silloin, kun jokin aiemmin havaintojen ulkopuolinen tieto, joka voi olla peräisin esimerkiksi mediasta tai toisten henkilöiden kanssa käydyistä keskusteluista, sekoittuu ihmisen episodiseen muistiin, johon tallentuu henkilökohtaisia havaintoja, kokemuksia ja tapahtumia, jotka liittyvä tiettyyn aikaan ja paikkaan.⁴⁸ Toisin sanoen omaan kokemukseen ja muistikuvaan sekoitetaan omiin havaintoihin kuulumatonta, esimerkiksi uutisesta luettu tai joltain toiselta henkilöltä kuultu tieto. Lisäksi muistikuvat muovautuvat joka kerta, kun niitä palautetaan mieleen.⁴⁹ Muistin muovautuvuus tarkoittaa nähdäkseni rikosprosessin näkökulmasta käytännössä sitä, etteivät esimerkiksi toistuvat kuulustelut paranna todistuksen luotettavuutta, vaan voivat pikemminkin heikentää sitä johtaen muistikuvien muovautumiseen ja jopa vääristymiseen.

Lukuisten kuulusteluiden toimittamista sekä esitutkinnan kestoa ilmentää eräs edellä mainitussa oikeuskanslerin ratkaisussa tutkittu tapaus⁵⁰. Kyseisessä tapauksessa rikosilmoitus oli tehty 13.12.2017, ja ensimmäinen asianomistajan kuulustelu oli suoritettu kesäkuussa 2018. Tämän jälkeen asianomistajaa oli kuulusteltu toisen kerran kesäkuussa ja sen jälkeen kuusi kertaa elokuussa. Kokonaisuudessaan esitutkinta oli selvityksen antamiseen mennessä

⁴⁶ Ollus ym. 2024, s. 12–13. Ks. myös Hopper – Hidalgo 2006, s. 192.

⁴⁷ Davis 2021, s. 33–34.

⁴⁸ Marjosola 2021, s. 82. Ks. myös Davis 2021, s. 31–34.

⁴⁹ Davis 2021, s. 33–34.

⁵⁰ Oikeuskanslerin ratkaisussa 2021 tutkittu tapaus 5500/R/102272/17, s. 35–36.

kestänyt 3,5 vuotta. Oikeuskansleri katsoi, että tapauksen esitutkinta oli aiheettomasti viivästynyt, mutta asianomistajien kuulemiset oli hoidettu ilman aiheetonta viivytystä.

Vaikka tapauksen lopputuloksesta ja kuulemisen vaikutuksesta siihen ei ole tietoa, muistin luonteen ja toiminnan kannalta pidän kuitenkin oikeuskanslerin näkemystä asianomistajien kuulemisesta hieman kyseenalaisena. Sillä, että ensimmäinen kuuleminen on tapahtunut vasta puolen vuoden jälkeen, on voinut olla merkittäviä vaikutuksia asianomistajan muistikuviin tapahtumista, sillä puolen vuoden aikana hän on saattanut keskustella tapahtuneesta useaan kertaan muiden kanssa, nähnyt ehkä unia tapahtuneesta tai prosessoinut tapahtunutta muuten niin, että todelliset muistikuvat ovat voineet sekoittua havaintoihin ja kokemuksiin kuulumattomaan tietoon. Muistikuvat ovat voineet myös muovautua useiden kuulustelujen aikana sen perusteella, mitä poliisi on mahdollisesti kysynyt tai kertonut tapahtuneesta.

On myös huomioitava, ettei kyseinen esimerkki ole yksittäistapaus, vaan kuulemisen kesto on nostettu esiin myös esimerkiksi oikeusministeriön selvityksessä⁵¹. Selvityksen aineistossa olleissa tapauksissa kuulusteluja järjestettiin yhden kuukauden ja jopa yhden vuoden välillä rikosilmoituksen kirjaamisesta, ja kahden kuulustelukerran välillä saattoi olla enimmillään vuosi.⁵² Kuulusteluiden kestoissa on siis laajempia haasteita, joilla voi olla vaikutuksia asianomistajien muistikuviin ja siten myös heidän oikeusturvaansa sekä rikosprosessin luotettavuuteen.

Muistin luonteen takia poliisin kuulustelumenetelmillä on keskeinen vaikutus muistiin ja muistamiseen. Kuulustelumenetelmät voivat tukea tai haitata muistia. Tutkimukset osoittavat, että niin sanottujen suljettujen kysymysten, eli kysymysten, joihin on annettu tai odotetut vastaukset, esittäminen estää kuulusteltavaa tuottamasta spontaania tietoa.⁵³ Koska muistissa havainnot ja muistot ovat linkittyneet toisiinsa muistin rekonstruktiivisen luonteensa vuoksi, mieleen palauttamiseksi muisti tarvitsee vihjeitä, joiden avulla jotakin tapahtumaa liittyvää

⁵¹ Selvityksen aineistona oli 184 tapausta, jotka koskivat Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelun asiakkuudessa ajalla 1.11.2022–31.1.2023 olleita seksuaaliväkivaltaa kokeneita ihmiskaupan uhreja. Ks. tarkemmin Pihlaja – Piipponen 2023, s. 9.

⁵² Oikeusministeriön selvityksessä tutkituissa tapauksissa rikosilmoituksen tehneistä alle kymmenesosaa kuultiin kuukauden kuluessa rikosilmoituksen tekemisestä, noin viidesosaa 1–3 kuukauden kuluessa ja joissakin tapauksissa vasta yli vuoden jälkeen rikosilmoituksen jättämisestä. Suurinta osaa kuultiin esitutkinnassa useammin kuin kerran, ja normaalisti kuulusteluiden välissä oli kuukausi. Joissain tapauksissa ensimmäisen ja toisen kuulustelukerran välillä oli kuitenkin puoli vuotta tai jopa vuosi. Pihlaja – Piipponen 2023, s. 57.

⁵³ Suljetut kysymykset voivat olla esimerkiksi kysymyksiä, joihin voi vastata ainoastaan ”kyllä” tai ”ei”, taikka annetun vastausvaihtoehdon ” (oliko hänellä) silmälasit vai viikset”. Davis 2021, s. 35.

saadaan nostettua takaisin mieleen.⁵⁴ ”Kerro kaikki” -tyylinen vapaan kerronnan⁵⁵ kuulustelu sekä spontaanin tiedon tuottaminen ovat tämän vuoksi tärkeitä, koska muistikuvat myös tarkentavat ja täydentävät toisiaan, jolloin mitä enemmän tapahtumasta palautetaan mieleen, sitä enemmän myös tapahtumasta todennäköisemmin muistetaan.⁵⁶

Huomioitavaa on myös se, että erityisesti psykologisen kontrollin tunnistaminen linkittyy vahvasti uhrin kertomukseen ja muistiin. Psykologinen kontrolli on usein jatkuvaa, ja ihmiskaupparikokset ylipäättään ovat prosessimaisia rikoksia erillisten yksittäisten tapahtumien sijaan.⁵⁷ Ne saattavat kestää useita päiviä, kuukausia ja jopa vuosia sekä tapahtua useassa eri paikassa.⁵⁸ Tämän prosessimaisen luonteensa vuoksi myös asianomistajan näkökulmasta tekokokonaisuus voi olla jäsentymätön, ja erillisten tapausten muistaminen voi olla hankalaa. Yksittäisen tapahtumien muistamisen sijaan uhrille saattaa muodostua muistikuva siitä, mitä yleensä tapahtui.⁵⁹ Tämä yleismalkainen muistikuva voi heijastua myös kerrontaan.

Vaikka ihmiskauppatapausten kuulusteluissa pyritään aloittamaan vapaalla kerronnalla, haasteeksi muodostuu usein asianomistajan kerronnan polveilevuus, jolloin kuulustelu saattaa ajautua sellaisiin teemoihin, jotka eivät välttämättä ole esitutkinnan kannalta olennaisia.⁶⁰ *Sahramäki, Willman-Koistinen ja Kankaanranta* tuovat tutkimuksessaan esille, että rönsyilevä kerronta on joissain tapauksissa voinut johtaa esitutkintaviranomaisen avoimeen turhautumiseen, mikä on puolestaan tehnyt uhrista varovaisen ja pelokkaan kuulustelun aikana.⁶¹ Suljettujen kysymysten esittäminen on koettu ainoaksi vaihtoehdoksi erityisesti silloin, kun asianomistaja on ollut vastahakoinen kertomaan tapahtuneesta.⁶² Oikeuspsykologisen tiedon perusteella näen tärkeänä sen, että kuulusteluissa pitäydyttäisiin vapaassa kerronnassa. Jo ETL 1:2:ssä säädettyjen esitutkinnan tehtävien laadukkaan

⁵⁴ Kaunisto 2021, s. 44.

⁵⁵ Vapaan kerronnan kautta tarkoituksena on saada kuultava kertomaan ja selittämään asiasta monipuolisesti. Esimerkiksi ”Kerroit henkilöstä X. Kerro lisää tapaamisestanne.” Kaunisto 2021, s. 20–21. Ks. myös Korkman 2023, s. 3–4 ja Korkman 2024a, s. 12.

⁵⁶ Korkman 2022, s. 83. Vapaasta kerronnasta lisää ks. Kaunisto 2021, s. 20–21.

⁵⁷ Korkman 2023, s. 3; Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 133.

⁵⁸ Koivukari ym. 2022, s. 163. Ks. myös Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 133.

⁵⁹ Korkman 2023, s. 3.

⁶⁰ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 133.

⁶¹ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 157.

⁶² Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 133.

toteutumisen kannalta on keskeistä, että tapahtumasta saadaan mahdollisimman luotettava⁶³ kuvaus tieteellisesti toimiviksi todettujen kuulustelumenetelmien avulla.

Poliisiammattikorkeakoulun ja HEUNIn tekemässä raportissa haastateltujen ihmiskaupan uhreja avustavien järjestöjen mukaan yleisesti ottaen poliiseilta puuttuu usein traumainformoitu työskentelytapa sekä tietoisuus trauman vaikutuksista asianomistajan muistiin ja kerrontaan.⁶⁴ Samaisesta raportista ilmenee, että poliisit tyypillisesti keskittyvät selvittämään rikoksen konkreettiset faktat mahdollisimman pian, minkä vuoksi uhrin muistamattomuuteen on suhtauduttu jopa vihamielisesti.⁶⁵ Myös se, että uhrilla voi olla hankaluuksia muistaa tapahtunutta tai kertomus on ristiriitainen, voi johtaa siihen, ettei poliisi usko uhrin kertomusta tai epäilee uhrin motiiveja.⁶⁶

Edellä käsiteltyjen ongelmakohtien perusteella pidän keskeisenä sitä, että poliisin ymmärrystä muistin toiminnasta ja sen vaikutuksista kerrontaan tulisi merkittävästi lisätä. Koulutuksen ohella itse kuulustelutilanteessa tulisi ottaa paremmin huomioon muistin luonne, traumatausta sekä psykologinen kontrolli. Parhaiten nämä nähdäkseni otettaisiin huomioon toteuttamalla kuulustelu aidosti vapaan kerronnan kautta sekä hyödyntämällä kognitiivista haastattelumenetelmää.

Kognitiivinen haastattelumenetelmä perustuu psykologiseen tietoon muistin toiminnasta sekä vuorovaikutustilanteen vaikutuksista kerrontaan. Haastattelumenetelmään sisältyy useita muistista palauttamiseen liittyviä tekniikoita⁶⁷, ja keskeistä on, että kuultava saa itse kontrolloida kertomuksen tuottamista ja etenemistä.⁶⁸ Vapaa kerronta on merkityksellistä erityisesti psykologisen kontrollin ymmärtämiseksi, sillä ilmiön tunnistaminen vaatii

⁶³ Niin luotettava, kuin tilanteeseen ja muistin luonteeseen nähden mahdollista on.

⁶⁴ Traumainformoidulla työskentelytavalla tarkoitetaan lähestymistapaa, jossa huomioidaan henkilön mahdollisen traumataustan vaikutukset käyttäytymiseen, kommunikaatioon ja vuorovaikutukseen. Ollus ym. 2024, s. 30–32.

⁶⁵ Ollus ym. 2024, s. 33.

⁶⁶ Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 171; Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 157.

⁶⁷ Muistista palauttamisen tekniikoihin sisältyy mm. mielikuvamatkustaminen, jossa kuultavaa pyydetään matkamaan mielessään takaisin tapahtumahetkeen ja kuvittelemaan tapahtumapaikan fyysinen konteksti, sekä perspektiivin vaihto, jossa kuultavaa pyydetään vaihtamaan perspektiiviä ja kertomaan tapahtumasta oman näkökulmansa sijasta jonkun toisen paikallaolleen henkilön näkökulmasta. Lisäksi tekniikoihin kuuluu tapahtumien kertominen aikajärjestyksessä sekä ns. kaiken kertominen, jossa kuultavaa pyydetään kertomaan kaikki, mitä hän tapahtuneesta muistaa, myös sellainen minkä hän ajattelee olevan epärelevanttia tai minkä hän muistaa vain osittain. Kaunisto 2021, s. 43–44.

⁶⁸ Kaunisto 2021, s. 42–45.

laajamittaista käsitystä uhrin taustasta ja tilanteesta, jolloin yksityiskohtiin keskittyminen ei ole mielekästä.

On huomioitava, että kognitiivinen haastattelu pohjautuu yhteistyöhaluun, minkä vuoksi menetelmän soveltaminen voi olla haasteellista, jos kuultava on vastahakoinen.⁶⁹ Siksi luottamuksen rakentamisen merkitys korostuu, ja kuulustelu tulisi muutoinkin toteuttaa trauma- ja kulttuurisensitiivisesti, jotta uhri ei kuormittuisi kuulustelutilanteesta lisää, ja puitteet luottamuksen rakentamiselle olisivat otollisemmat. Esimerkiksi kuulustelun suorittaminen auttamisjärjestöjen tiloissa klinisen ja laitospolitiikan poliisilaitoksen kuulustelutilan sijasta voi olla uhrin näkökulmasta parempi ratkaisu. Lisäksi ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirjassa on suositeltu lasten kuulusteluja varten varusteltujen kuulusteluhuoneiden hyödyntämistä.⁷⁰ Myös poliisin siviilivaatteisiin pukeutumisen on katsottu luovan paremmat edellytykset luottamuksen rakentumiselle.⁷¹

3.1.1 Videoidun esitutkintakuulustelun hyödyntäminen muistin näkökulmasta

Oikeudenkäyntiä ajatellen keskeistä olisi myös videoida esitutkintakuulustelu. Videoitu kuulustelu parantaa sekä näytön laatua että kuulemisprosessia erityisesti muistin haavoittuvuuden näkökulmasta. Se, että esitutkintakuulustelua voidaan hyödyntää oikeudenkäynnissä, ehkäisee riskiä siitä, että asianomistajan muistikuva tapahtuneesta olisi jollain tavalla muovaantunut, väärentynyt tai heikentynyt. Videoidun kuulustelun käytön myötä asianomistajan kertomus todennäköisesti säilyy johdonmukaisena. Lisäksi uhrin on mahdollista palata takaisin mahdolliseen kotimaahansa, mikä voi osiltaan lievittää tapahtuman aiheuttamaa stressiä ja traumaattisuutta. Uhrin näkökulmasta riski uudelleen traumatisoitumiselle myös vähenee, sillä tutkimusten mukaan juuri oikeudenkäynnit saattavat traumatisoida uhrin uudelleen⁷².

Videoidun kuulustelun hyödyntäminen on prosessin näkökulmasta tehokasta ja saa aikaan prosessiekonomista säästöä.⁷³ Lisäksi poliisin kuulustelutekniikan kannalta videoidun

⁶⁹ Kaunisto 2021, s. 44–45.

⁷⁰ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024b, s. 135.

⁷¹ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 157.

⁷² Häkkänen-Nyholm 2017. Ks. myös ihmiskaupan näkökulmasta Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 132–133.

⁷³ Ollus ym. 2024, s. 40.

kuulustelun käytön on todettu olevan hyödyllistä, sillä sen kautta on voitu parantaa kuulustelujen laatua ja vähentää painostavien kuulustelumenetelmien käyttöä.⁷⁴

Videoitua kuulustelua käytettäessä on kuitenkin huomioitava, että kuulustelu on järjestettävä mahdollisimman nopeasti tapauksen tultua ilmi poliisille. Nähdäkseni videoidun kuulustelun hyötyarvo laskee, mitä pidempään kuulustelun toteuttamisessa kestää, sillä kuten todettu, kulunut aika heikentää merkittävästi ihmisen muistikuvaa tapahtuneesta. Tällöin videoidulla kuulustelulla saatu kertomus ei ole kovinkaan paljon luotettavampi kuin oikeudenkäynnissä kuuleminen.

Tällä hetkellä kuulustelujen järjestämiselle ei ole asetettu minkäänlaista määräaikaa. En kuitenkaan pitäisi kuulustelujen toimittamisajankohdan tarkentamista asianmukaisena, sillä se tuottaisi ongelmia esimerkiksi tapauksissa, joissa kuulusteltavaa ei tavoiteta. Sen sijaan kuulustelujen toimittamisessa aika voitaisiin huomioida siten, että esimerkiksi ajan kulumisen aiheuttamat riskit muistiin ja tämän myötä todistajankertomukseen otettaisiin huomioon pohdittaessa kuulustelujen ajankohtaa. Muistia ja siihen liittyviä tapauskohtaisia haavoittuvuustekijöitä voitaisiin tarkastella kunkin tapauksen erityispiirteinä⁷⁵. Muutos ei kuitenkaan ole niin yksinkertainen, sillä tutkittavana oleva tapaus saattaa olla hyvinkin laaja, jolloin rikoksen tutkintaan menee väistämättä huomattavasti aikaa, ennen kuin kuulusteluja on edes tutkinnan kannalta järkevää toteuttaa. Lisäksi videoitua kuulustelua hyödynnettäessä on huomioitava edellytys syytetyn mahdollisuudesta esittää kuultavalle kysymyksiä. Tämän toteutuminen voi osiltaan myös tuottaa hankaluuksia, jos esimerkiksi syytettyä ei olla saatu vielä kiinni.

3.2 Tulkin käyttö

Ihmiskaupan asianomistajaa kuultaessa tulkin välityksellä voi ilmetä monia ongelmia, joilla on vaikutuksia uhrin käytännön kuulemiseen ja uhrin oikeuteen tulla kuulluksi. Suurimmat vaikeudet tulkin käytössä liittyvät kääntämiseen. Tulkit eivät aina käännä sananmukaisesti, vaan saattavat esimerkiksi muokata avoimen kysymyksen johdantelevaksi, suljetuksi

⁷⁴ Ollus ym. 2024, s. 40.

⁷⁵ Vrt. HE 222/2010, s. 188. Esitutkinnan kestossa on huomioitava kunkin tapauksen erityispiirteet, laatu sekä laajuus.

kysymykseksi, etenkin jos asianomistaja on lapsi.⁷⁶ Se, että käännöstä ei tehdä sananmukaisesti, voi johtaa väärinymmärryksiin tai jopa väärään tietoon.

Mikäli vieraassa kielessä on lukuisia eri murteita, tulkilla ja asianomistajalla voi olla haasteita ymmärtää toisiansa, vaikka he sinänsä ovatkin samalta kielialueelta.⁷⁷ Uhrin kertomus voi murre-erojen vuoksi myös välittyä väärällä tavalla, mikä voi puolestaan johtaa väärinkäsityksiin esitutkintaviranomaisen tai tuomarin puolelta. Käännöshaasteiden ohella on ollut myös ihmiskauppatapauksia, joissa tulkki jätti jonkin seikan kokonaan tulkkaamatta, minkä vuoksi tutkinnan kannalta merkittäviä asioita jäi kokonaan huomioimatta.⁷⁸

Käännösvirheitä ja väärinkäsityksiä voi tapahtua esitutkinnassa, mutta myös oikeudenkäynnin aikana. Tulkin virheelliset käännökset sekä niukka tulkkaus ovat etenkin oikeudenkäynnin näkökulmasta ratkaisevia, sillä monissa tulkkausta vaativissa rikostapauksissa ei ole saatavilla muita todisteita kuin asianosaisten kertomukset.⁷⁹ Hyvänä esimerkkinä tällaisista tapauksista ovat juuri ihmiskauppatapaukset. Tällöin se, miten kertomus esitetään, vaikuttaa ratkaisevasti koko tapauksen arviointiin ja lopulta myös tuomioon.

Ongelmia liittyy myös eri termien kääntämiseen ja niiden kulttuurisidonnaisuuteen. Sanoilla voi olla erilaisia merkityksiä eri kielillä ja eri kulttuureissa verrattuna siihen, mitä ne meillä Suomessa tarkoittavat. Esimerkiksi sana ”beat” voi länsiafrikkalaisessa kulttuurissa merkitä lyömisen sijasta erityyppistä fyysistä väkivaltaa, kuten potkimista.⁸⁰ Joissain kulttuureissa seksuaalisesta kanssakäymisestä puhuttaessa käytetään erilaisia kiertoilmaisuja, jotka voivat puolestaan suomeksi käännettynä viitata nukkumiseen.⁸¹ Koska ihmiskaupan tunnusmerkistöön kuuluu muun muassa seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattaminen, tulkkaustilanteissa voi hyvinkin useasti tulla käsiteltäväksi erilaisten seksuaalisten tilanteiden ja tapausten käsittelyä ja kääntämistä. Uhrin oikeusturvan kannalta on erittäin ongelmallista, mikäli hänen kertomuksensa ei tule käännettyksi hänen tarkoittamallaan tavalla, eikä hän tämän vuoksi tule asianmukaisesti kuulluksi.

Seksuaalisuus voi ylipäättänsä olla monessa kulttuurissa tabu, minkä vuoksi sanastoa aiheen ympärillä voi olla vähemmän kuin esimerkiksi suomen kielellä, ja aiheesta puhumista voidaan

⁷⁶ Korkman 2022, s. 276–277.

⁷⁷ Ollus ym. 2024, s. 38. Ks. myös Marttila 2024, s. 123.

⁷⁸ Ollus ym. 2024, s. 38.

⁷⁹ Heldmark 2016.

⁸⁰ Ollus ym. 2024, s. 37; Korkman 2022, s. 281.

⁸¹ Korkman 2022, s. 280–281.

vältellä ylipäättään.⁸² Tällöin myös omien tunteiden kuvailu voi olla niukempaa, mikä taas saattaa aiheuttaa poliisissa epäluottamusta uhrin kertomusta kohtaan.⁸³ Jos uhrin kertomus jää tulkkauksen vuoksi epäselväksi tai niukaksi, poliisin voi olla myös hankala tunnistaa, että kyse on ihmiskauppaepäilystä.

Kielen kulttuurisidonnaisuuteen liittyy myös keskeisesti yksilökeskeisen ja yhteisöllisen kulttuurin eroavaisuudet, kun tarkastellaan uhrin kerrontaa ja sen kääntämistä. Kun yksilökeskeisessä kulttuurissa kommunikaatiossa korostuu suora ja yksityiskohtaisuuteen pyrkivä täsmällisyys, yhteisöllisessä kulttuurissa keskitytään puolestaan ympäröiviin ja taustalla vaikuttaviin tekijöihin, jolloin kommunikaatio voi olla epäsuorempaa.⁸⁴

Oikeusprosessissa tämä saattaa näyttäytyä niin, että yhteisölliseen kulttuuriin kuuluva henkilö voi antaa vähemmän yksityiskohtia tapahtuneesta, esimerkiksi paikoista, ajankohdista ja teonkuvauksesta, ja sen sijaan korostaa arvoja ja tunteita.⁸⁵ Yksilökeskeisessä kulttuurissa elävälle tämä saattaa taas näyttäytyä välttelyltä ja jopa valehtelulta. Yhteisöllisen kulttuurin vaikutukset kerrontaan saattavat niin ikään ilmetä kuulustelussa niin, että kuultava kertoo yhteisössä koetuista tapahtumista omina kokemuksinaan, ja omien kokemusten erottelu yhteisön kokemuksista voi olla hyvin haastavaa.⁸⁶ Jos viranomaisilla ei ole tietoa kulttuurin erityispiirteistä ja sen vaikutuksista muistiin, kieleen ja kerrontaan, on vaarana, että kuultavan kertomus ymmärretään väärin tai kuultavan ajatellaan automaattisesti valehtelevan.

Kääntämisen ohella tulkkaus aiheuttaa ongelmia sen saatavuuden kannalta. Kun kyse on rikosprosessista, on olennaista, että tulkilla on osaamista lainsäädännöstä ja eri termien merkityksistä sekä suomeksi että vieraalla kielellä sekä tuntemusta eri kulttuurien ja suomalaisen yhteiskunnan toimintamenetelmistä.⁸⁷ Tällaisesta osaamisesta voi kuitenkin

⁸² Korkman 2024a, s. 34–35. Ks. myös Korkman 2022, s. 288.

⁸³ Vrt. Korkman 2022, s. 287–289. Maahanmuuttovirasto oli antanut kielteisiä päätöksiä sellaisille turvapaikanhakijoille, jotka hakivat turvapaikkaa seksuaalisen suuntautumisen takia. Usein perusteena oli se, ettei tapa, jolla hakija oli kuvaillut seksuaali-identiteettiään, ollut uskottava. Korkman kritisoi perustetta, sillä seksuaalisia kokemuksia voi olla vaikea sanallistaa niiden ollessa usein ei-kielellisiä tuntemuksia, ja monessa kulttuurissa seksuaalisuus voi aiheena olla tabu, jolloin seksuaalisuuteen liittyvä termistökin on vähäistä.

⁸⁴ Korkman 2022, s. 268–269. Ks. myös Korkman 2024a, s. 16–19.

⁸⁵ Korkman 2022, s. 268–269. Ks. myös Korkman 2024a, s. 16–19.

⁸⁶ Korkman 2022, s. 270–274. Korkman nostaa esiin Ruandan kansanmurhaa koskevan tapauksen, jossa todistajat kertoivat tapahtumista, joita he eivät olleet voineet todistaa itse. Hovioikeudessa tämän arvioitiin johtuvan siitä, että samassa kyläyhteisössä asuneet todistajat olivat käsitelleet tapahtumia läpi yhdessä uudestaan ja uudestaan, jolloin muistikuvat olivat sekoittuneet. Ks. myös Korkman 2024a, s. 16–17.

⁸⁷ Honkatukia 2011, s. 86. Ks. myös Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 135.

joissain tapauksissa olla puutetta, erityisesti silloin, kun kyse on harvinaisesta kielestä tai pienestä kieliryhmästä, jonka osaajista on jo valmiiksi pulaa.

Heikko saatavuus on osaamisen puutteen ohella voinut johtaa myös esteellisen tulkin käyttöön. Esimerkiksi *Honkatukia* nostaa esille, että joissain perheen sisäisiin ristiriitoihin tai väkivaltaan liittyvissä tapauksissa on joskus jouduttu luottamaan perheenjäsenten tulkkaukseen.⁸⁸ On selvää, että tämänkaltaisissa tilanteissa mahdollisuus saada luotettavaa ja puolueetonta tulkkausta kärsii. Sekä esitutkintalain että ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirjan mukaan tulkin puolueettomuuteen on kiinnitettävä huomiota, ja tulkin esteettömyys tulisi varmistaa ennen kuulustelujen aloittamista⁸⁹. Joissain ihmiskauppatapauksissa on kuitenkin ollut haasteita löytää puolueetonta tulkkia. Tulkki on esimerkiksi saattanut kuulua samaan yhteisöön asianomistajan ja epäillyn kanssa.⁹⁰ Tämä voi luonnollisesti johtaa siihen, ettei asianomistaja uskalla välttämättä kertoa kaikkea kuulustelussa, eikä tulkkaus välttämättä ole puolueetonta.

Tulkin käytössä on huomattava myös erilaisiin kulttuureihin kuuluvat piirteet ja siteet. Kulttuuriin voi sisältyä esimerkiksi piirteitä, jotka voivat estää asianomistajaa puhumasta avoimesti tulkin läsnä ollessa kuulusteluissa. Esimerkiksi aviopuolisoiden välisiin valtasuhteisiin ja sukupuolirooleihin liittyvät kulttuuriset käsitykset voivat pahimmassa tapauksessa johtaa siihen, että tulkkauksesta muodostuu kulttuurisesti väritynyt, ja tulkki saattaa korostaa omia huomioitaan uhrin kertomuksesta ja sen sopivuudesta.⁹¹ *Ollus* ym. nostavat tutkimuksessaan esille erään tapauksen, jossa tulkki oli sanonut, että ”pitää käyttäytyä kuin kunnan nainen eikä tuollaisia asioita saa kertoa”.⁹²

Haasteita saattaa ilmetä myös tulkkauksen keston ja kalleuden näkökulmasta. HEUNIn haastatteleminen esitutkintaviranomaisten mukaan tulkkauksesta pyritään säästämään, mikäli kuulusteltava puhuu esimerkiksi hieman englantia. Tällöin kuulusteluista muodostuu erittäin puutteellisia, kun uhri ei pääse ilmaisemaan itseään äidinkielellään tai kielellä jota hän riittävästi osaa, vaan on heikohkon kielitaidon varassa.⁹³ On toki huomioitava, että kyseinen HEUNIn tutkimus on vuodelta 2011, ja asiaan saatetaan suhtautua eri tavalla nykyään, mutta

⁸⁸ Honkatukia 2011, s. 86.

⁸⁹ Marttila 2024, s. 123.

⁹⁰ Sähramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 135.

⁹¹ Sähramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 135. Ks. myös Ollus ym. 2024, s. 39.

⁹² Ollus ym. 2024, s. 39.

⁹³ Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 170.

on mielestäni selvää, että se, ettei uhri pääse kertomaan kokemastaan omalla äidinkielellään tulkin välityksellä – vaikka siihenkin liittyy omat edellä mainitut haasteensa – johtaa siihen, että uhri ei tule asianmukaisesti kuulluksi ja pahimmassa tapauksessa siihen, ettei poliisi tunnista tapauksen ihmiskaupan piirteitä.

Kuulemisprosessin laadun ja uhrin oikeusturvan takaamiseksi on minimoitava mahdolliset käänkövirheet esimerkiksi ohjeistamalla tulkkia tuomaan selkeästi esille, mikäli tulkattava lause on monitulkinnainen. On myös tärkeää tiedustella tulkilta sellaisten sanojen ja käsitteiden mahdollisesta puuttumisesta, jotka ovat tapauksen kannalta relevantteja tai muista kulttuuriin liittyvistä erityispiirteistä.⁹⁴ Tulkin ammattitaidosta varmistuminen on niin ikään merkittävää, sillä täsmällinen tulkkaus voi helpottaa myös ihmiskaupan tunnistamista. On kuitenkin huomioitava, että poliisiorganisaatio kilpailuttaa tulkkauspalvelut, mikä ohjaa poliisin valintaa tulkista.⁹⁵ Tällöin joitain ammattitaitoisiksi ja luotettaviksi todettuja tulkkeja ei voida hyödyntää.⁹⁶ Uhrin oikeusturvan kannalta pidän ensiarvoisen tärkeänä, että uhri pääsee kertomaan tapahtuneesta ilman, että hänen tarvitsisi pelätä tulkin olevan joku tuttu tai kyseenalaistaa tulkin luottamusta. Tämä turvaa myös esitutkinnan lainmukaisuuden tulkkauksen osalta ETL 4:12:n mukaisesti.

3.3 Uhrin vastahakoisuus

Psykologisen kontrollin myötä tekijä voi olla ainoa uhrin ihmiskontakti. Tämän myötä uhrilla saattaa olla muodostunut erityinen side hyväksikäyttäjäänsä, ja hän saattaa tuntea myös solidaarisuutta tai myötätuntoa hyväksikäyttäjäänsä kohtaan. Kuulemisprosessissa ilmiö tuottaa haasteita, sillä uhri ei ensinnäkään välttämättä ymmärrä tai koe olevansa rikoksen uhri. Ymmärrys siitä saattaa muodostua ja lisääntyä vasta ajan myötä.⁹⁷ Työperäisen ihmiskaupan uhri saattaa myös kokea olevansa kiitollisuudenvelassa hyväksikäyttäjälleen mahdollisuudesta tulla töihin Suomeen. Tämän seurauksena uhri ei välttämättä vaadi rangaistusta tai korvausta hyväksikäyttäjältä.⁹⁸ Uhrin tietämys suomalaisesta lainsäädännöstä ja työntekijöiden oikeuksista on usein hyvin vähäinen, jolloin tietynlainen hyväksikäyttö ja alistaisuus saatetaan kokea normaalina.⁹⁹

⁹⁴ Korteniemi – Rannat 2024, s. 138.

⁹⁵ Korteniemi – Rannat 2024, s. 137. Ks. myös Ollus ym. 2024, s. 39.

⁹⁶ Ollus ym. 2024, s. 39. Ks. myös Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 161.

⁹⁷ Korkman 2023, s. 2. Ks. myös Konrad 2008, s. 170 ja Korkman 2022, s. 283–284.

⁹⁸ Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 180.

⁹⁹ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 130.

Uhri voi olla myös haluton kertomaan tapahtuneesta viranomaisille. Taustalla saattaa olla riippuvuus tai myötätunto tekijää kohtaan taikka luottamuksen puute poliisia kohtaan. Koska psykologisen kontrollin myötä uhrin tieto ja käsitys ympäröivästä yhteiskunnasta tulee hyväksikäyttäjän kautta, tekijällä on merkittävä vaikutus siihen, millaisena uhri kokee viranomaiset ja poliisin luotettavuuden.¹⁰⁰ Tekijä voi olla esimerkiksi varoittanut luottamasta poliisiin tai saanut uhrin uskomaan, että uhri on itse toiminut väärin.¹⁰¹ Erityisesti tarkoitukseltaan seksuaalisen ihmiskaupan uhrin voivat kokea esitutkintaviranomaisen kohtaamisen eräänlaisena kiinni jäämisenä. Kohtaamisen jälkeen uhrin haluavat usein poistua maasta mahdollisimman nopeasti. Tällöin heidän tavoittamisensa sekä luottamuksen saavuttaminen lyhyellä aikavälillä on haastavaa.¹⁰² Uhrit saattavat myös pelätä hyväksikäyttäjäänsä, minkä vuoksi väkivallan uhka, velkasuhteet, häpeä ja syyllisyyden tunne sekä huoli omasta ja läheisten turvallisuudesta saattavat estää uhreja ilmoittamaan tapahtuneesta viranomaisille. Lisäksi uhrilla voi olla aikaisempia kielteisiä kokemuksia viranomaisista tai avun hakemisesta.¹⁰³

On huomattava, että uhri saattaa paljastaa asioita asteittain luottamuksen kasvaessa. Tämän seurauksena uhri voi muuttaa tarinaansa kuulustelujen aikana, jolloin eheän kokonaiskuvan muodostaminen saattaa vaatia useita kuulustelukertoja. Asteittainen paljastaminen ja tarinan muuttuminen voi myös johtaa siihen, että poliisi olettaa automaattisesti uhrin valehtelevan.¹⁰⁴ On ymmärrettävää, että kun resurssit ovat tiukoilla ja tutkittavia tapauksia on paljon, pyrkimys saada asia selvitettyä mahdollisimman pian on luonnollinen reaktio ja toimintatapa. Ihmiskauppatapauksissa monimutkaisen tapahtuman kokonaiskuvan muodostaminen ei kuitenkaan ole niin yksinkertaista, eikä uhrin oikeusturvan vuoksi luottamuksen rakentamista tulisi laiminlyödä.

Sahramäki, Willman-Koistinen ja Kankaanranta nostavat tutkimuksessaan niin ikään esille, että poliisi on saattanut keskittyä kokonaistilanteen tarkastelun sijasta esimerkiksi Suomessa oleskeluun liittyviin tapahtumiin, vaikka ne eivät ole olleet ajankohtaisia tai edes asianomistajan näkökulmasta liittyneet itse hyväksikäyttöön. Yksityiskohtiin, kuten oleskelulupaan tai seksityössä saatuihin pimeisiin tuloihin, keskittyminen on omiaan myös

¹⁰⁰ Korkman 2024a, s. 28.

¹⁰¹ Konrad 2008, s. 170.

¹⁰² Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 131.

¹⁰³ Ollus ym. 2024, s. 32; Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 156; Roth – Luhtasaari 2021, s. 19.

¹⁰⁴ Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 171.

nostamaan uhrin kynnystä ilmoittaa hyväksikäytöstä sekä ajamaan esitutkintaa kauemmaksi ihmiskaupparikoksesta.¹⁰⁵ Tämän myötä ihmiskaupparikollisuuden tunnistaminen poliisien kohdalla vaikeutuu, eivätkä jo valmiiksi vastahakoiset uhrin halua ilmoittaa hyväksikäytöstä viranomaisille, jolloin ihmiskaupparikokset jäävät kokonaan piiloon. On myös huomioitava, että koska psykologisen kontrollin tunnistaminen on pitkälti uhrin kertomuksen varassa, ilmiön ja koko ihmiskaupparikoksen tunnistaminen vaikeutuu, mikäli uhri tuntee, ettei hän voi kertoa tapahtuneesta viranomaisille.

Yksi toimivaksi koettu keino madaltaa ihmiskaupan uhrin kynnystä tehdä rikosilmoitus ja toisaalta auttaa saavuttamaan uhrin luottamus on niin kutsuttu anonyymi puhutus, jonka voidaan katsoa vertautuvan poliisin viranomaisena antamaan neuvontaan.¹⁰⁶ Anonyymi puhutus on toimintamalli, jossa poliisi keskustelee alustavasti uhrin kanssa selvittäen tämän tilannetta ja kertoo samalla rikosprosessin etenemisestä. Puhutustilanne järjestetään jossain turvallisessa tilassa, kuten auttamisjärjestön tiloissa, jonne poliisi saapuu siviilivaatteissa. Uhrin ei tarvitse kertoa henkilötietojaan, työpaikkaansa tai hyväksikäytön yksityiskohtia. Keskustelun tarkoituksena on käydä läpi tapaukseen liittyviä vaihtoehtoisia rikosnimikkeitä, rikosilmoituksen seurauksia sekä uhrin valmiuksia näihin.¹⁰⁷

Koska anonyymi puhutus toteutetaan yhteistyössä toisen viranomaisen tai auttamisjärjestön kanssa, keskeistä on, että poliisi on sitoutunut alueelliseen sidosryhmäyhteistyöhön.¹⁰⁸ On myös huomioitava, että koska toimintamallin ensimmäisenä vaiheena on se, että yhteistyötaho, esimerkiksi auttamisjärjestö, tunnistaa hyväksikäytön uhrin, toimintamalli koskee vain sellaisia ihmiskaupan uhreja, jotka hakeutuvat jonkin yhteistyötahon avunpiiriin.¹⁰⁹ Anonyymi puhutus vaatii lisäksi huomattavasti aikaresursseja¹¹⁰, mikä voi olla haasteellista ottaen huomioon, että tutkittavia rikostapauksia voi jo muutenkin olla paljon.

Anonyymillä puhutuksella on kuitenkin todettu olevan monia hyviä seurauksia.

Halmeenlaakson mukaan toimintamallin on todettu lisäävän uhrin luottamusta viranomaisiin, ja uhrin ovat kokeneet tulleensa kohdatuiksi. Lisäksi anonyymien puhutuksen kautta poliisi on

¹⁰⁵ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 153–154.

¹⁰⁶ Anonyymistä puhutuksesta tarkemmin ks. Halmeenlaakso 2024, s. 93–98.

Ks. myös Ollus ym. 2024, s. 47–48 ja Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 132 ja 157–158.

¹⁰⁷ Ollus ym. 2024, s. 47.

¹⁰⁸ Halmeenlaakso 2024, s. 93.

¹⁰⁹ Halmeenlaakso 2024, s. 93; Ollus ym. 48.

¹¹⁰ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 132.

saanut tietoa sellaisista ihmiskauppatapauksista, joista poliisi ei olisi muuten saanut esitutkintaan johtavaa tietoa.¹¹¹ Myös *Sahramäki, Willman-Koistinen ja Kankaanranta* nostavat esiin, että anonyymien puhutuksen kautta uhrin on todettu kertovan avoimemmin tilanteestaan verrattuna kuulustelutilanteeseen.¹¹² Näkisin, että erityisesti vastahakoisten uhrien kohdalla anonyymistä puhutuksesta voi olla apua, ja se voi auttaa uhrin oikeusturvan toteutumisessa, kun uhri saa myös tietoa rikosprosessin yleisestä etenemisestä. Samalla on kuitenkin huomattava, että toimintamallin yleinen käyttö vaatii resursseja ja koulutusta.

3.4 Ennakkoasenteet ja vahvistusvinouma

Vaikka ihmiskauppa on kansainvälisesti tunnustettu vakavaksi ihmisoikeuksia loukkaavaksi rikokseksi, ja on myös laaja yhteisymmärrys siitä, että sen tehokas torjunta vaatii sekä valtiollisia että ei-valtiollisia toimijoita, valtiotasolla siirtolaisuuden hallinta ja oman maan etu saatetaan nähdä ensisijaisena asianosaisten oikeuksiin nähden.¹¹³ *Aution ja Karjalan* mukaan Euroopan valtioille laittomien maahanmuuttajien torjunta näyttäisi olevan prioriteettina, eikä niinkään ihmiskaupan uhrien tunnistaminen ja auttaminen. Tämä ilmenee esimerkiksi rajavalvonnan tehostamisella ja laittoman maahanmuuton tarkkailulla, mikä ei kuitenkaan estä ihmiskauppaa, sillä uhri ylittää rajan usein yksin laillisilla asiakirjoilla, jotka myöhemmin takavarikoidaan, eikä tiedä rajaa ylittäessään luvatus työn todellisista olosuhteista.¹¹⁴ Suomessa ihmiskaupan uhrit oleskelevat maassa myös usein laillisesti, esimerkiksi työntekijän oleskeluluvalla tai turistiviisumilla, tai EU-kansalaisina¹¹⁵, jolloin laittoman maahanmuuton torjunta tiukalla rajavalvonnalla ei ainakaan Suomessa poista ihmiskauppaa.

Samankaltainen ilmiö siirtolaisuuden hallitsemisen asettamisesta ensisijaiseksi on havaittavissa myös ruohonjuuritasolla. Viranomaiset saattavat nähdä siirtolaisuuden hallinnan tärkeämpänä verrattuna asianosaisten oikeuksiin. Esimerkiksi ihmiskaupparikoksesta tehty rikosilmoitus saatetaan tulkita oleskeluluvan saamisen taustamotiiviksi. Tämä tulkinta heikentää ihmiskaupan uhrin uskottavuutta ja toisaalta vaikuttaa siihen, miten poliisi tulkitsee tutkittavaa tapausta.¹¹⁶ Ilmiö voi myös vaikeuttaa ihmiskaupan tunnistamista sekä asianomistajan asianmukaista kuulemista.

¹¹¹ Halmeenlaakso 2024, s. 93. Ks. myös Ollus ym. 2024, s. 47.

¹¹² Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 132.

¹¹³ Konrad 2008, s. 161–162.

¹¹⁴ Autio – Karjala 2012, s. 208.

¹¹⁵ Viuhko 2013, s. 387.

¹¹⁶ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 162.

Ihmiskaupparikosten tutkinta saatetaan muutenkin kokea haastavaksi, jolloin muihin ilmiöihin tai rikoksiin keskittyminen voi tuntua mielekkäämmältä. Vähäiset resurssit, tapausten laajuus ja työllistävyys sekä kokemuksen puute ihmiskauppatapauksista ovat ymmärrettävästi johtaneet välinpitämättömään suhtautumiseen ja kielteiseen asenteeseen ihmiskaupparikollisuuden tutkintaa kohtaan.¹¹⁷ Se, että ihmiskauppatapauksista on melko vähäisesti oikeuskäytäntöä, ja tapauksia leimaavat usein alhaiset rangaistukset tapauksen työmäärään nähden, vaikuttaa niin ikään siihen, millaiseksi poliisit kokevat ihmiskauppatapausten tutkimisen ylipäättään. Lisäksi tapauksiin liittyy hankaluuksia näytön suhteen, mikä voi tehdä tutkinnasta epämotivoivan. Esimerkiksi psykologiset painostamisen keinot ovat hankalia todistaa.¹¹⁸

On huomioitava, että suhtautuminen ihmiskaupparikoksiin voi vaihdella poliisilaitoskohtaisesti. Ihmiskaupparikosten esitutkinnan organisointi poikkeaa poliisilaitosten välillä, ja ihmiskauppatapauksia tutkivat yksiköt vaihtelevat laitoksittain.¹¹⁹ Vain joissain poliisilaitoksissa on ihmiskaupparikosten tutkintaan erikoistuneita yksiköitä tai henkilöitä.¹²⁰ Esimerkiksi Helsingin poliisilaitoksella on valtakunnallinen ihmiskaupparikosten tutkintaryhmä, joka tutkii laajoja ja erikoisosaamista vaativia tapauksia sekä järjestäytyneeseen tai kansainväliseen rikollisuuteen viittaavia tapauksia.¹²¹ Erot alueiden ja osaamisen välillä voivat luonnollisesti vaikuttaa siihen, millaiseksi ihmiskauppatapausten tutkinta koetaan. Eroavaisuuksilla on kuitenkin seurauksensa. *Sahramäen, Willman-Koistisen ja Kankaanrannan* mukaan ihmiskaupparikosten tutkintaan liittyvien alueellisten ja henkilösidonnaisten erojen seurauksena uhrin joutuvat eriarvioiseen asemaan ja rikosvastuun toteutuminen heikentyy.¹²² Tämä on etenkin uhrin oikeusturvan kannalta hälyttävää.

Vaikka ihmiskaupparikoksista motivoituneita poliiseja löytyy paljon, ja yleinen ilmapiiri ihmiskaupparikosten tutkintaa kohtaan on aikaisempaan nähden parantunut¹²³, on erityisesti ihmiskaupan uhrin näkökulmasta huolestuttavaa, mikäli häneen kohdistuneen rikoksen tutkintaan ei haluta panostaa. Uhri on usein jo valmiiksi hyvin haavoittuvassa asemassa, eikä

¹¹⁷ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 126.

¹¹⁸ Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 100.

¹¹⁹ Esimerkiksi joissain laitoksissa ihmiskaupparikosten tutkinta on ohjattu ulkomaalaisyksikköön, kun taas toisessa laitoksessa tämä toimintatapa on koettu epätarkoituksenmukaiseksi. Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 107–108.

¹²⁰ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 107.

¹²¹ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 64.

¹²² Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 108. Myös Ollus ym. mukaan alueelliset ja laitoskohtaiset erot ovat suuria. Ks. Ollus ym. 2024, s. 21.

¹²³ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 126 ja 161.

välttämättä luota viranomaisiin, jolloin kynnys ilmoittaa rikoksesta ja hakea apua viranomaisilta saattaa olla hyvin korkealla. Toisin sanoen poliisi saattaa olla siis viimesijainen taho, jolta apua haetaan.¹²⁴ Jos viranomaiset eivät tällöin koe motivaatiota tutkia tapausta, riskinä on, että uhri voi ajautua kokonaan avunpiirin ulkopuolelle.

Poliiseilla saattaa olla myös omia ennakkoasenteita ihmiskaupan uhria kohtaan. Tuoreiden tutkimusten mukaan poliisi on saattanut esimerkiksi vähätellä ja syyllistää uhria, epäillä tämän motiiveja sekä korostaa asianomistajan menettelytapojen vääryyttä. Äärimmäisissä tapauksissa on ilmennyt rakenteellista rasismia sekä asianomistajan epäasiallista kohtelua kuulustelujen aikana, esimerkiksi tauon epäämistä.¹²⁵ Lisäksi *Sahramäki, Willman-Koistinen* ja *Kankaanranta* nostavat tutkimuksessaan esille, että poliiseilta puuttuu usein kulttuurisensitiivisyys, mikä on omiaan vaikeuttamaan luottamuksen syntymistä ja lisäämään uhrin turvattomuuden tunnetta.¹²⁶

Vaikka edellä mainitut esimerkit eivät koske koko poliisiorganisaatiota, pidän kuitenkin oikeusvaltion, uhrin oikeusturvan ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta hälyttävänä sitä, että uhrin saattavat kohdata epäasiallista käytöstä julkisen vallan käyttäjältä. Kun ottaa huomioon sen, että uhri voi olla hyvinkin haavoittuvassa tilanteessa psykologisen kontrollin myötä, eikä hän välttämättä koe luottamusta poliisia tai oikeusjärjestelmää kohtaan, asenteellisuus voi pahentaa uhrin luottamuspulaa entisestään.

Uhrin voi olla myös hankala uskoa, jos hän ei vastaa odotusta ideaaliuhrista¹²⁷. Tämä voi rajoittaa avunsaantia. Tutkimusten mukaan esimerkiksi väkivaltarikoksen uhria, joka on samalla myös rikosentekijä, ei tunnisteta rikoksen uhriksi, minkä myötä avun saaminen vaikeutuu.¹²⁸ Tällaisia ongelmia voi esiintyä myös ihmiskauppatapauksissa, sillä ihmiskaupparikollisuudessa on tunnistettu tapauksia, joissa ihmiskauppaan syyllistynyt hyväksikäyttäjä on painostanut uhrin tekemään rikoksia.¹²⁹ Jos uhri leimataan ensisijaisesti esimerkiksi rikosentekijäksi rikoksen uhrin sijasta, kuulusteluasetelma voi vaihtua niin, että

¹²⁴ Apua saatetaan hakea ensisijaisesti esimerkiksi kolmannen sektorin toimijoilta, jolloin uhrilla on mahdollisuus pysyä anonyyminä, ja vasta viimeisenä viranomaisilta.

¹²⁵ Ollus ym. 2024, s. 19–20; Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 127 ja 161.

¹²⁶ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 156.

¹²⁷ Ideaaliuhri on Nils Christien luoma konstruktio, jolla kuvataan sitä, miten uskottavan uhrin odotetaan käyttäytyvän, ja millaisia ominaisuuksia hänellä odotetaan olevan. Ideaaliuhrin oletetaan tyypillisesti muun muassa olevan viaton ja syytön siihen, että hän on joutunut rikoksen uhriksi. Lisäksi uhrilla odotetaan olevan voimavaroja saada muut ihmiset uskomaan kokemustaan. Christie 2018, s. 11–23. Ks. myös Honkatukia 2011, s. 7–8 ja Heber 2012, luku Icke-idealiska offer, brottsofferstatus och brottsofferidentitet.

¹²⁸ Heber 2012, luku Icke-idealiska offer, brottsofferstatus och brottsofferidentitet.

¹²⁹ Hannonen – Kainulainen 2022, s. 15.

uhria kuulustellaankin epäiltynä, ja poliisin suhtautuminen uhriin voi tämän myötä muuttua. Leimautumisen seurauksena uhrin voi olla vaikea itsekään uskoa omiin oikeuksiinsa rikoksen asianomistajana.

On kuitenkin huomioitava, että *Sahramäen*, *Willman-Koistisen* ja *Kankaanrannan* mukaan poliisien asenneilmapiirin ylipäättään on katsottu kehittyneen myönteisempään suuntaan, eikä suurin osa tutkimuksessa haastatelluista poliisihallinnon edustajista tunnistanut poliisien asenteellisuutta ihmiskaupparikollisuutta kohtaan.¹³⁰ Lisäksi auttamisjärjestöjen haastatellut ovat tuoneet esille yksittäisten poliisien ammattitaitoisuuden, kuten uhrisensitiivisyyden, ymmärryksen uhrin tarpeista sekä motivaation tutkia ihmiskaupparikoksia.¹³¹ Vaikka kehityskulku on kokonaisuudessaan ollut myönteistä, pidän kuitenkin huolestuttavana, että vielä tuoreissakin tutkimuksissa poliisien asenteellisuus on nostettu melko voimakkaastikin esille. Koska usein rikosprosessissa juuri poliisi on yksi ensimmäisistä henkilöistä, joka käsittelee ihmiskauppatapausta ja kohtaa rikoksen uhrin, pidän merkityksellisenä seikkana sitä, että poliisi suhtautuisi tapaukseen ja uhriin ennakkoluulottomasti ja sensitiivisesti.

Tarkasteltaessa poliisien ennakkoasenteita ja ihmiskaupparikosten tutkintaa, on kiinnitettävä huomiota myös niin kutsuttuun vahvistusvinoumaan (*confirmation bias*), joka voi heikentää todistajankertomuksen arviointia. Vahvistusvinouma on psykologinen ilmiö, joka tarkoittaa taipumusta tulkita käsillä olevia seikkoja, kuten todisteita, tavalla, joka tukee olemassa olevaa käsitystä, odotusta tai uskomusta. Ilmiön myötä päätöksentekijä saattaa kiinnittää huomiota vain seikkoihin, jotka tukevat tämän ennakko-odotusta, ja nähdä todistuksen odotustaan vahvistavana. Odotusta vastaan puhuva näyttö jää sen sijaan huomioimatta.¹³²

Nykyisen tiedon perusteella etenkin raiskaustapauksissa vahvistusvinouma voi vaikuttaa siihen, uskooko poliisi uhria. Esimerkiksi viivästynyt rikosilmoitus etenkin yhdistettynä uhrin epäjohtonmukaiseen kertomukseen, voi johtaa siihen, että poliisi ajattelee kyseessä olevan väärä ilmoitus. Jos uhri vaikuttaa varautuneelta, poliisin epäily ilmoituksen totuudenmukaisuudesta voi vahvistua entisestään.¹³³ Tämänkaltainen ilmiö raiskaustapauksissa on nähdäkseni verrattavissa ihmiskauppatapauksiin, sillä paitsi ihmiskaupparikoksiin voi liittyä myös seksuaalista hyväksikäyttöä ja jopa raiskaamista¹³⁴,

¹³⁰ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 126.

¹³¹ Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 161; Ollus ym. 2024, s. 21.

¹³² Marjosola 2021, s. 93; Lidén 2023, s. 11.

¹³³ Lidén 2023, 67–68.

¹³⁴ Ks. esim. lähteessä Koivukari ym. 2022 viitattu tuomio T-2020-5, s. 267 sekä Koivukari ym. 2022, s. 101.

tapauksille on myös tyypillistä, että uhrin kertomus voi olla epä johdonmukainen, esimerkiksi kielimuurin tai muistin haasteiden takia, ja uhri voi vaikuttaa varautuneelta poliisia kohtaan esimerkiksi luottamuksen puutteen vuoksi.

Vaikka vahvistusvinouman merkitystä ei toistaiseksi ole tutkittu ihmiskauppaa tutkivien poliisien keskuudessa, näkisin, että vahvistusvinoumaa kuitenkin hyvin todennäköisesti tapahtuu myös ihmiskauppatutkinnoissa, sillä kyseessä on ihmisluonteelle tyypillinen ja jopa väistämätön käyttäytymisilmiö, jota on havaittu arkipäiväisessä päätöksenteossa, oikeusjärjestelmässä, lääketieteessä ja tieteellisissä tutkimuksissa¹³⁵. Edellä mainitun perusteella on selvää, että esitutinnan lisäksi vahvistusvinoumaa voi esiintyä myös oikeudenkäynneissä. Vahvistusvinouman myötä on riski sille, että uhri ei tule kuulluksi asianmukaisesti tai uhriin suhtaudutaan vähätellen taikka rikosta ei selvitetä objektiivisesti¹³⁶ poliisin saadessa vahvistusta omalle ihmiskaupan vastaiselle uskomukselleen tai ennakkokäsitykselleen, ja tällöin ihmiskaupparikos voi jäädä kokonaan tunnistamatta.

Ratkaisuna vahvistusvinoumalle pidetään hypoteesiajattelua, joka tarkoittaa avointa suhtautumista sille, että omat ennakkoajatukset ja olettamukset rikosepäilystä voivat olla virheellisiä. Käytännössä vahvistusvinouman torjumiseksi esitutkinnassa tulisi siis tutkia objektiivisesti kaikkia realistisia niin puolesta kuin vastaan puhuvia selityksiä tapahtuneelle.¹³⁷

Ihmiskauppatapauksissa hypoteesiajattelu voisi ilmetä esimerkiksi siten, että jos uhri muuttaa tarinaansa pitkin esitutkintaa, johtopäätöksenä ei automaattisesti pidettäisi sitä, että uhri valehtelee, vaan vaihtoehtoisina selityksinä voitaisiin pohtia psykologista kontrollia ja luottamuksen puutetta poliisia kohtaan, muistin haavoittuvuuteen liittyviä tekijöitä tai mahdollisen tulkkauksen täsmällisyyttä. Asenteellisuuden kitkemiseksi sekä rikostapauksen objektiivisen kokonaiskuvan saamiseksi olisikin tärkeää, että ihmiskaupan uhreja kuulevat tahot, niin esitutkinnassa kuin oikeudenkäynnissäkin, olisivat tietoisia omaan päätöksentekoon liittyvistä virhelähteistä ja kykenisivät suhtautumaan omaan ajatteluketjuunsa myös kriittisesti.

¹³⁵ Lidén 2018, s. 60–66. Ks. myös Lidén 2023, s. 184–185.

¹³⁶ Vrt. Fredman ym. 2020, s. 85–88.

¹³⁷ Pakkanen 2024, s. 127. Hypoteesiajattelusta lisää ks. Koskelainen 2021, s. 267–269. Koskelainen käsittelee hypoteesiajattelua kohdennetun väkivallan kontekstissa, mutta lähde antaa konkreettisia esimerkkejä hypoteesiajattelun käyttöön, joita voi nähdäkseni soveltaa myös ihmiskauppatapauksissa.

4 Johtopäätökset

Ihmiskaupan uhrin kuulemisprosessissa esiintyy monisyisiä haasteita, jotka voivat vaikuttaa uhrin käytännön kuulemisen onnistumiseen, ihmiskaupparikoksen tunnistamiseen sekä mahdollisesti tuomion lopputulokseen. Ihmiskaupan uhrin erityispiirteet ovat osittain kytköksissä kuulemisprosessiin ja siinä ilmeneviin haasteisiin.

Ihmiskaupan uhrien kirjo on laaja, eikä uhreiksi ole tunnistettavissa tiettyä ”uhrityyppiä”. Ihmiskaupan uhreilla on tyypillisesti kuitenkin vaikea elämäntilanne, esimerkiksi taloudellisia huolia, pakolaistausta tai muita aikaisempia traumaattisia kokemuksia, joita ihmiskaupassa käytetään hyväksi. Ihmiskauppaan sisältyy usein vaikeasti havaittava psykologinen kontrolli, joka on yleisempää ja usein vakavampaa verrattuna fyysiseen kontrolliin, minkä vuoksi sen tunnistaminen on keskeistä. Psykologisen kontrollin tunnistaminen on kuitenkin voimakkaasti uhririippuvaista. Kontrollin myötä uhri alistuu hyväksikäyttäjän vallan alle, jolloin uhrin voi olla hankala tunnistaa olevansa rikoksen uhri. Vaikka uhri tunnistaisikin oman asemansa, hän ei välttämättä kontrollin aiheuttaman pelon vuoksi kuitenkaan kykene hakemaan apua. Tällöin psykologista kontrollia, ja sen myötä koko ihmiskauppaa, on vaikea havaita. Haasteita tuo niin ikään poliisin asenteellisuus. Tällöin luottamuksen rakentaminen jo valmiiksi epäroivien tai vastahakoisten uhrien kanssa vaikeutuu, eivätkä uhrit halua ilmoittaa tapahtuneesta viranomaisille tehden ihmiskaupparikokset piilorikoksiksi. Vaikka ammattitaitoisia poliiseja on paljon, uhrin luottamuksen rikkomiseksi riittää yksikin epäonnistunut kohtaaminen.

Vaikka ihmiskaupan tunnistaminen ja siihen suhtautuminen ovat kehittyneet myönteisempään suuntaan verrattuna aikaisempiin vuosiin, tämänhetkinen kuulemisprosessi sekä ihmiskaupparikosten tunnistamisen taso voivat vaarantaa uhrien oikeusturvan.

Ihmiskauppatapauksissa näytön hankinta on vaikeaa, ja se nojautuu suureksi osaksi uhrin omaan kertomukseen ja muistiin. Muistin haavoittuvuutta ja psykologisen kontrollin vaikutuksia muistiin ei kuitenkaan täysin ymmärretä kuulemisprosessissa. Vaikka oikeuspsykologista tietoa on pyritty huomioimaan rikosprosessissa yhä enemmän¹³⁸, pidän rikosprosessin kehitystä silti hyvin hitaana. Mielestäni oikeuspsykologista tietoa ei ole vielä otettu tarpeeksi huomioon tai sisällytetty rikosprosessiin erityisesti esitutkinnan

¹³⁸ Esimerkiksi korkein oikeus on huomionut oikeuspsykologista tietoa ratkaisuissa KKO 2019:54 (tukahdutetut muistot, ks. erityisesti kohdat 39–41) sekä KKO 2013:97 (muistikuvien luotettavuus, ks. erityisesti kohdat 7, 43 ja 44). Lisäksi OK 17:24:n muutos kuvastaa mielestäni oikeuspsykologisen tiedon osittaista omaksumista lainsäädäntöön. Ihmiskaupparikosten esitutkintaa koskevassa käsikirjassa on myös käsitelty muistia ja psykologista kontrollia, ks. tarkemmin Korkman 2024b, s. 238–242.

osalta. Tästä kertoo nähdäkseni se, että kuulusteluiden järjestäminen vasta monen kuukauden kuluttua itse tapahtuneesta on sallittua, jolloin muistikuvat ovat kuitenkin todistetusti heikentyneet, ja ettei ihmiskaupan asianomistajan kertomuksen luotettavuutta ja johdonmukaisuutta arvioitaessa aina huomioida muistin haavoittuvaa luonnetta ja psykologisen kontrollin vaikutuksia siihen.

En kuitenkaan silti näe asianmukaisena sitä, että kuulusteluille asetettaisiin jokin määräaika, sillä se ei olisi toimiva kaikissa tapauksissa. Sen sijaan esimerkiksi ajan kulumisen vaikutukset muistiin ja tämän myötä todistajankertomukseen voitaisiin ottaa huomioon harkittaessa kuulustelujen järjestämisen ajankohtaa. Tämä muutos vaatisi kuitenkin oikeuspsykologisen tiedon laajaa omaksumista niin esitutkintaa ohjaaviin ohjeistuksiin kuin koulutuksiin sekä ennen kaikkea resursseja ja huomattavaa panostusta politiikalta ja yhteiskunnalta.

Tulkin käytön mahdollisuus ihmiskaupan uhria kuultaessa on merkityksellistä uhrin oikeusturvan näkökulmasta. Samalla on kuitenkin huomioitava tulkin käyttöön liittyvät haasteet, jotka voivat vaarantaa oikeusturvan toteutumisen. Vieraan kielen mahdolliset monitulkinnaisuudet sekä puolueellisen tulkin käyttö voivat johtaa virheelliseen tulkkaukseen ja väärinkäsityksiin. Erehdykset tulkkauksessa voivat pahimmassa tapauksessa vaikeuttaa ihmiskaupparikoksen piirteiden tunnistamista. Erityisesti tuomion kannalta täsmällisen tulkkauksen vaikutus on merkittävä.

Nämä tutkimuksen esille nostamat haasteet ovat riski ihmiskaupan uhrien oikeusturvan toteutumiselle ja osiltaan myös vaikeuttavat ihmiskaupan tunnistamista. Haasteet eivät kuitenkaan korjaannu itsestään, vaan ne vaativat huomattavaa panostusta niin koulutuksen kuin resurssienkin kautta. Ihmiskauppaan liittyvien hyväksikäytön muotojen monimuotoistuksessa¹³⁹ rikoksen tunnistamisen ja kuulemisprosessin kehittäminen on välttämätöntä. Ihmiskaupan uhrien kuuleminen ja koko rikosilmiön tunnistaminen liittyvät perus- ja ihmisoikeuksiin, joiden toteutuminen edellyttää aktiivisia toimenpiteitä yhteiskunnalta sekä valmiutta todellisuuden kohtaamiseen.

¹³⁹ Ilmastonmuutos ja konfliktit eri puolilla maailmaa aiheuttavat jatkuvasti muuttoliikettä ja köyhyyttä, mitkä altistavat ihmisiä ihmiskauppaan liittyvälle hyväksikäytölle. Hyväksikäytön monimuotoistuminen voi nähdäkseni osiltaan heikentää ihmiskaupan tunnistettavuutta ja rikollisuuden ilmituloa. Sahramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024a, s. 34–35.